

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Dynamische Tradities; onderzoeksplan 2006-2010; Meertens Instituut

Bennis, H.J.

2006

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

CC BY

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Bennis, H. J. (2006). *Dynamische Tradities; onderzoeksplan 2006-2010; Meertens Instituut*. Meertens Instituut.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

ONDERZOEKSPPLAN 2006 - 2010 MEERTENS INSTITUUT

Dynamische tradities

Dynamische tradities

Onderzoeksplan 2006-2010 Meertens Instituut

	Voorwoord	pag. 4
1	Het onderzoek	pag. 6
2	Nederlandse etnologie	pag. 22
3	Variatielinguïstiek	pag. 40
4	Documentatie- en onderzoekscentra	pag. 62
5	Documentatie	pag. 72

Het huidige onderzoeksplan 'Dynamische tradities' bevat de lijnen voor het onderzoek en de documentatie van het Meertens Instituut voor de komende vijf jaar. De enigszins paradoxale titel van dit plan verwijst in de eerste plaats naar de visie dat taal en cultuur aan de ene kant een dynamische diversiteit laten zien, maar tegelijkertijd ook als identiteitsbepalend erfgoed worden beschouwd. Daarnaast verwijst de titel naar het instituut zelf, dat met behoud van de traditionele onderzoeksgebieden een dynamische koers vaart in een veranderende samenleving en wetenschapswereld.

Het vorige plan – 'Het oog op de toekomst' – heeft een centrale rol gespeeld in de ontwikkeling van het instituut in de periode 2000-2005. Belangrijke aspecten waren onder andere een focus op de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek, de digitalisering van onderzoeksinformatie en aansluiting bij andere onderzoeksinstellingen op de terreinen van Nederlandse etnologie en Variatielinguïstiek. In grote lijnen lijken de doelstellingen van dit onderzoeksplan gehaald te zijn. De kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek aan het instituut is hoog, zoals onder andere blijkt uit het relatief grote aantal extern gefinancierde projecten die de afgelopen jaren van start zijn gegaan. De inbedding in de onderzoekswereld is geslaagd, zoals bijvoorbeeld kan worden afgeleid uit het feit dat in de afgelopen periode zeven onderzoekers van het instituut bijzonder hoogleraar zijn geworden aan vijf verschillende universiteiten. De digitalisering van onderzoeksinformatie is voortvarend ter hand genomen, zoals we kunnen zien aan de introductie en de explosieve groei van de Meertens website. Dit neemt niet weg dat er nog veel te wensen overblijft. Daar gaat dit onderzoeksplan over.

'Dynamische tradities' is het resultaat van een uitgebreide discussie met de onderzoekers en de documentaristen van het instituut. De hoofdstukken over de beide onderzoeksgroepen zijn tot in detail binnen deze groepen besproken en de geplande koerswijzigingen in het onderzoek vormen daar een reflectie van. Meer dan in het vorige onderzoeksplan is dit plan een product van de medewerkers van het instituut. Vooral de onderzoeksleders Frans Hinskens / Leonie Cornips (Variatielinguïstiek) en Herman Roodenburg (Nederlandse etnologie) en de directeur bedrijfsvoering Willy Jongenburger hebben substantieel bijgedragen aan de inhoud, maar ook discussies met de Wetenschapscommissie (WeCo) en de Commissie Strategie en Beleid (CSB) zijn belangrijk geweest voor het uiteindelijke resultaat. Ook zijn er inhoudelijke gesprekken geweest met de directeur Geesteswetenschappen van de KNAW, Wiljan van den Akker, die hun weerslag hebben gekregen in dit plan. Al deze gesprekken hebben zeker niet geleid tot een compromis waarin keuzes worden vermeden. Integendeel. Het plan bevat een aantal duidelijke koerswijzigingen en er zijn heldere keuzes gemaakt.

Nieuwe aspecten van 'Dynamische tradities' zijn de invoering van drie documentatie- en onderzoekscentra (DOCs), op het terrein van het Nederlandse Lied, het Nederlandse Volksverhaal en Naamkunde; een afzwakking van het contemporain perspectief en de daarmee terugkerende aandacht voor het diachrone perspectief; de introductie van drie nieuwe invalshoeken bij Nederlandse ethnologie: 'performance en performativiteit', 'beeld en beeldperceptie' en 'erfgoed'; en het verdwijnen van een expliciete plaats voor het vakgebied morfologie ten faveure van de introductie van diachrone taalkunde bij Variatielinguïstiek. Deze en andere koerswijzigingen zijn ingegeven door de wens om het onderzoek en de documentatie aan het Meertens Instituut zo goed mogelijk te laten aansluiten bij nationaal en internationaal onderzoek op de terreinen van de taalkunde en de cultuurwetenschappen. Ook het aanscherpen van de focus van het onderzoek en het vergroten van de interne coherentie waren doelen die in dit plan hun beslag hebben gekregen.

Ik ben er van overtuigd dat het Meertens Instituut met dit ambitieuze onderzoeksplan de komende periode zijn positie als onderzoeksinstituut van de KNAW kan bestendigen en, waar mogelijk, verder kan uitbreiden.

Hans Bennis
directeur Meertens Instituut

juli 2006

- 1999 het instituut presenteert het onderzoeksplan: **Het oog op de toekomst**
- 2006 het instituut presenteert het nieuwe onderzoeksplan: **Dynamische tradities**

1

- 1.1 Inleiding
- 1.2 Kader
- 1.3 Cultureel erfgoed
- 1.4 Dimensies van variatie
- 1.5 Nederland en de rest van de wereld
- 1.6 Wetenschappelijke kwaliteit
- 1.7 Documentatie
- 1.8 Positionering: nationaal
- 1.9 Positionering: internationaal
- 1.10 Relatie tot de samenleving

Het Meertens Instituut is een onderzoeksinstituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen dat zich richt op de wetenschappelijke bestudering en documentatie van Nederlandse taal en cultuur.

Inleiding

Het onderzoek aan het Meertens Instituut is georganiseerd in twee onderzoeksgroepen: Nederlandse etnologie en Variatielinguïstiek.

De Nederlandse etnologie richt zich op het beschrijven en interpreteren van de culturele categorieën die het dagelijks handelen van mensen vorm geven en tegelijkertijd daarin vormgegeven worden. Niet alleen de cultuurverschijnselen zelf, maar ook de processen van toeëigening en betekenisgeving vormen het uitgangspunt van het etnologisch onderzoek. De sociale en geografische verspreiding van de bestudeerde objecten is daarbij een belangrijk gegeven. Het etnologisch onderzoek aan het Meertens Instituut richt zich primair op contemporaine verschijnselen en kent de volgende aandachtsgebieden: Feest en Ritueel, Religieuze Cultuur, Materiële Cultuur en Orale Cultuur.

Het onderzoek op het terrein van de taalvariatie richt zich op de talige verscheidenheid binnen het Nederlands. Het kent twee verschillende invalshoeken: de talige en de buitentalige. In de talige benadering vormen formele theorieën ten aanzien van syntaxis, morfologie en fonologie het uitgangspunt; voor de buitentalige invalshoek – waarbij het vooral gaat om geografische, sociale, diachrone en culturele aspecten van taalvariatie – spelen dialect-geografische, sociolinguïstische, diachrone en etnolinguïstische inzichten en benaderingen een sturende rol. Naast strikt taalkundige variatie wordt in de onderzoeksgroep ook naamkundige variatie onderzocht. Hierbij gaat het om persoonsnamen (voor- en familienamen) en aardrijkskundige namen (onder meer toponiemen, veldnamen en straatnamen).

In relatie tot het onderzoek behoort de documentatie van gegevens over taalvariatie en cultuur van het dagelijks leven in Nederland tot de centrale taken van het Meertens Instituut. Deze documentatie vindt inmiddels plaats met gebruikmaking van digitale mogelijkheden, zoals databases, en wordt ter beschikking gesteld van het onderzoek via de website van het instituut (www.meertens.knaw.nl).

Nederlandse etnologie

Variatielinguïstiek

Documentatie

Kader

Strategisch plan KNAW

In het Strategisch Plan KNAW 2007-2010 staat de volgende passage “Wetenschap is een van de meest fascinerende verworvenheden van onze cultuur. Zij biedt continu mogelijkheden om nieuwe inzichten en concepten over natuur, cultuur en samenleving te ontwikkelen en bestaande te verdiepen. Doordat deze vernieuwing van inzichten en concepten steeds nieuwe handelingsperspectieven aanreikt, is wetenschap ook een ongeëvenaarde bron van vernieuwing in onze samenleving, in sociaal, cultureel en technologisch opzicht.” Het wetenschappelijke onderzoek dat verricht wordt aan het Meertens Instituut is niet alleen zelf ‘een fascinerende verworvenheid van onze cultuur’, maar probeert vooral inzicht te verkrijgen in de fascinerende eigenschappen van taal en cultuur in de Nederlandse samenleving.

Diversiteit

Aangezien taal en cultuur geen eenvormige begrippen zijn en dus verschillende interpretaties kennen en telkens weer andere vormen aannemen, is het voor een goed begrip noodzakelijk om diversiteit en dynamiek als uitgangspunt te nemen. Vanuit dat perspectief is het mogelijk om een pluriform beeld te scheppen van onze cultuur waarin recht gedaan wordt aan de veelvormigheid en meerduidigheid van onze samenleving. Dit gelaagde beeld zal geworteld moeten zijn in een wetenschappelijke traditie die de begrippen en het theoretisch kader aanreikt waarmee het onderzoek diepgang en bredere geldigheid verkrijgt. In dat opzicht kan het onderzoek gezien worden als een ‘verdieping van het bestaande’.

Dynamiek

Aan de andere kant vraagt een veranderende werkelijkheid ook een open houding ten opzichte van nieuwe theoretische ontwikkelingen die de onderzoekers in staat stellen om verder door te dringen in het begrip van het object van studie. Met andere woorden, de dynamiek van de hedendaagse samenleving kan alleen begrepen worden vanuit een dynamische wetenschapsopvatting, waarin begrippen als canon en traditie worden geïncorporeerd, maar waarin deze begrippen niet de grenzen van het object of het theoretisch kader bepalen. Op deze wijze kan er gewerkt worden aan de ‘vernieuwing van inzichten en concepten’.

Cultureel erfgoed

In deze tijd speelt de notie 'cultureel erfgoed' een centrale rol in het nationale en internationale discours. Nationaal zien we een opleving van tradities en een constructie van een eigen identiteit, gepaard gaande met een hernieuwde belangstelling voor het culturele erfgoed. Dit wordt mede veroorzaakt door wegvallende grenzen binnen Europa, de komst van grote groepen mensen met een andere identiteit en de opkomst van de Islam in Nederland. Dit is niet alleen een eigenschap van de Nederlandse samenleving, maar geldt in vergelijkbare mate voor andere Europese landen. Daarnaast zien we dat internationale organisaties zoals de Unesco het cultureel erfgoed en de bescherming daarvan hoog op de agenda plaatsen. In een samenleving waarin er spanning lijkt te bestaan tussen de begrippen 'nationale identiteit' en 'internationalisering' is het van belang om via wetenschappelijk onderzoek het begrip cultureel erfgoed te problematiseren.

De samenleving kent in toenemende mate een internationale invalshoek terwijl tegelijkertijd nationale belangen een centrale rol spelen. Het Meertens Instituut heeft een positie in dit spanningsveld als de wetenschappelijke organisatie die probeert het nationale, niet-materiële culturele erfgoed en de omgang met het materiële erfgoed te documenteren en te begrijpen als veranderende en tijdgebonden noties met een internationale dimensie. Dit impliceert een visie op cultuur waarin de dynamiek centraal staat en waarin de gedachte verlaten is dat er sprake is van een onveranderlijke kern die de basis zou vormen van een Nederlandse identiteit. Deze visie is ogenschijnlijk strijdig met het streven naar bescherming van het cultureel erfgoed en met de politieke wens om immigranten in korte tijd een Nederlandse identiteit te laten verwerven, bijvoorbeeld via 'inburgering'. Dat cultureel erfgoed niet bestaat uit een vaste canon, maar veeleer een tijdsgebonden begrip is dat een betrekkelijk willekeurige lading heeft, maakt dat onderzoek en documentatie op het gebied van cultureel erfgoed vooral inzicht geven in die aspecten van de samenleving die op dat moment worden ervaren als belangrijke constituerende aspecten.

Waar enkele decennia geleden de rol van het Meertens Instituut vooral werd ingevuld door te streven naar demystificatie van tradities die gezien werden als oorspronkelijke uitingvormen van een eigen Nederlandse identiteit, daar gaat in de huidige en toekomstige periode de aandacht vooral uit naar de manier waarop dergelijke 'tradities' een rol krijgen, de aard van deze rol en de groepen in de samenleving die zich met deze tradities identificeren. Dit perspectief geeft het Meertens Instituut de mogelijkheid om traditie te zien

Cultureel erfgoed

Nationale identiteit

Constructie van identiteit

als een proces waarbij onze samenleving of groepen in onze samenleving via debat en onderhandeling een eigen positie markeren op de internationale of nationale culturele markt. Door dit onderzoeksperspectief wordt het mogelijk om inzichten te verwerven die vervolgens in het wetenschappelijke, maar ook in het maatschappelijke discours kunnen worden ingebracht.

Meertens Instituut als erfgoedinstelling

Tegelijkertijd en enigszins paradoxaal wordt het Meertens Instituut ook gezien als een organisatie die vanwege de omvangrijke collecties en databanken die in het verleden zijn opgebouwd, een zogenaamde 'erfgoedinstelling' is. Zowel op het terrein van taal als van volkscultuur heeft het instituut een grote hoeveelheid documentatie die kan worden ingezet als onderdeel van het nationaal erfgoed. Deze omvangrijke documentatie heeft onder andere betrekking op dialectverschijnselen, de voorraad van voornamen, achternamen en aardrijkskundige namen, Nederlandse volksverhalen of volksliederen, feesten en rituelen, en bedevaartplaatsen. In de afgelopen periode zijn hier databanken aan toegevoegd op het gebied van etnisch Nederlands, broodje-aap-verhalen, internetgrappen, interieurs van immigranten, dialect-popmuziek, etc. Uit de aard van de hierboven genoemde visie op cultureel erfgoed is het natuurlijk niet de bedoeling om 'het' culturele erfgoed via deze collecties vast te leggen, maar is het de intentie om via de aanwezige documentatie het zicht op het culturele proces te verdiepen. Dat vervolgens deze collecties een rol kunnen krijgen als onderdeel van 'het nationale erfgoed', maakt dat het proces van acculturatie en identiteitsvorming van dichtbij kan worden bestudeerd.

1.4

Dimensies van variatie

Diversiteit in hedendaagse samenleving

Diversiteit kan alleen geobserveerd worden wanneer een bepaald verschijnsel in verschillende omstandigheden wordt bestudeerd. Gegeven dat cultuur en taal een grote mate van diversiteit vertonen, is het belangrijk om de perspectieven van waaruit variatie wordt bestudeerd zorgvuldig te kiezen. De centrale doelstelling van het instituut is om door middel van documentatie en onderzoek zicht te krijgen op de rol en de betekenis van taal en cultuur in onze samenleving. Deze omschrijving impliceert dat we het uitgangspunt leggen bij de hedendaagse samenleving, en dus uitgaan van het hier en nu.

Geografische dimensie

Het 'hier' is niet een vast punt, maar betreft de gehele samenleving. Aangezien deze samenleving een grote hoeveelheid interne diversiteit laat zien, is het wenselijk om de geografische dimensie te beschouwen als een variabele voor het onderzoek naar taal en cultuur. Tot deze dimensie rekenen we ook de ver-

schillende manieren waarop een verschijnsel kan worden gerealiseerd in een samenleving waarin moderne media een belangrijke plaats innemen.

Het 'nu' kan alleen begrepen worden als resultante van processen in het verleden. In het vorige onderzoeksplan (2000-2005: Het oog op de toekomst) werd nadrukkelijk het zwaartepunt gelegd in het heden, 'het contemporain perspectief'. Deze keuze had een functie om het nogal historiserende onderzoek binnen het Meertens Instituut een nieuw perspectief te bieden. Inmiddels is een verschuiving in de richting van een contemporain perspectief gerealiseerd en kan er met meer nadruk ruimte gegeven worden aan diachrone diversiteit, waarbij geldt dat begrip van het 'nu' uitgangspunt moet blijven.

Behalve een geografische en een diachrone dimensie impliceert het uitgangspunt ook een sociale dimensie. Niet alleen tijd en ruimte zijn essentieel, maar ook het feit dat taal en cultuur uitingen zijn van groepen mensen. Het gedrag van mensen wordt niet alleen bepaald door tijd en ruimte, maar ook door het feit dat mensen zich in groepen organiseren die gebruik maken van de aanwezige variatieruimte om hun positie als groep te markeren. Om inzicht te krijgen in de rol van taal en cultuur is het daarom noodzakelijk om ook de sociale dimensie te introduceren als variabele. Het gaat daarbij onder andere om groepen die variëren in leeftijd, gender en etniciteit.

Hiermee kent het onderzoek drie dimensies: geografische diversiteit, sociale diversiteit en diachrone diversiteit. Deze drie dimensies definiëren een driedimensionale ruimte die beschouwd kan worden als de ruimte waarbinnen differentiatie in taal en cultuur geplaatst kan worden. We kunnen bijvoorbeeld tijd en ruimte constant houden om daarmee zicht te krijgen op de diversiteit binnen groepen, maar ook groep en ruimte constant houden om differentiatie in de tijd te bestuderen. De gedachte aan een virtuele ruimte waarbinnen de verschillende variabelen op elkaar kunnen worden afgebeeld, impliceert een visie op taal en cultuur waar verschillende typen diversiteit niet als essentieel verschillend worden aangemerkt.

Nederland en de rest van de wereld

De beschreven variatieruimte heeft ook een rol in internationaal perspectief. Ten eerste vanwege het feit dat alledrie de dimensies een internationaal aspect vertonen. Het is duidelijk dat een inperking tot Nederland in geografische zin een zinvolle, maar desalniettemin een betrekkelijk willekeurige inperking is.

Diachrone dimensie

Sociale dimensie

Driedimensionale ruimte

1.5

Beperking tot Nederland

De Nederlandse taal en cultuur hebben zich niet in isolatie ontwikkeld, maar vormen in bepaalde opzichten een geheel met de ons omringende landen. Taalonderzoek naar Nederlandse dialecten kan en mag niet ophouden bij politieke grenzen. In het huidige taalvariatie-onderzoek is het dan ook volstrekt gebruikelijk om de variatie in Nederland en Nederlandstalig België in samenhang te bestuderen, en ook de grenzen met Duitsland zijn vanuit talig perspectief betrekkelijk. Voor een goed begrip van deze variatie is inzicht in de variatie in verwante gebieden noodzakelijk.

Internationale ontwikkelingen

In diachrone zin geldt hetzelfde. Wat nu Nederland is, is geen constante in de tijd. Ook zijn er in het heden en verleden voldoende externe factoren die invloed hebben of hebben gehad op de situatie in Nederland. We moeten daarom voor begrip van het heden niet alleen kijken naar de diachrone ontwikkeling in wat nu Nederland is, maar ook naar ontwikkelingen in andere landen. Voor een goed begrip van de hedendaagse volksmuziek zijn bijvoorbeeld de ontwikkelingen in Amerika op het gebied van blues of popmuziek essentieel.

Sociale organisatie van de samenleving

In sociaal opzicht geldt zelfs in hoge mate dat een internationale oriëntatie noodzakelijk is. Internationale ontwikkelingen hebben de aard van de sociale organisatie van de samenleving substantieel veranderd. De veranderende posities van arbeiders, adel en ambtenaren vallen alleen te begrijpen vanuit internationaal perspectief. Dit geldt nog sterker wanneer we ons richten op etniciteit als sociale variabele. De consequentie is dat de zojuist beschreven drie-dimensionele ruimte niet ophoudt bij de grens, maar op allerlei manieren verbanden onderhoudt met vergelijkbare ruimtes voor andere nationale, talige of culturele entiteiten.

Theorievorming

Niet alleen ten aanzien van de verschijnselen zelf, maar ook ten aanzien van de reflectie over deze verschijnselen kent de Nederlandse variatieruimte een verscheidenheid aan raakvlakken en overlappings met de ruimtes die voor andere eenheden worden gedefinieerd. Op het niveau van theorievorming is het vanzelfsprekend dat generalisaties voor een kleiner domein inductief geëxtrapoleerd worden naar grotere domeinen om uiteindelijk te leiden tot een algemene theorie over diversiteit in taal en cultuur. Omgekeerd wordt onderzocht in hoeverre bestaande theoretische uitgangspunten deductief en dus als hypothese kunnen dienen voor een groter begrip van de aangetroffen verschijnselen.

Comparatief perspectief

Het lijkt bovendien redelijk om te veronderstellen dat diversiteit een zekere interne structuur vertoont, in die zin dat bepaalde aspecten meer differentiatie vertonen dan andere en dat er relaties bestaan tussen verschillende patronen.

Dit zou aanleiding moeten geven tot een theorie over diversiteit en in dat opzicht is het wenselijk of zelfs noodzakelijk om een vergelijking te kunnen maken met andere gebieden. Dit comparatieve perspectief impliceert dat het Meertens Instituut in theoretisch opzicht uitgaat van een internationale oriëntatie van het onderzoek naar diversiteit in taal en cultuur.

Wetenschappelijke kwaliteit

Het Meertens Instituut is een instituut van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Als zodanig heeft het instituut de mogelijkheid om fundamenteel onderzoek te verrichten dat zich kan uitstrekken over een langere termijn. In vergelijking met universiteiten of instellingen voor toegepast onderzoek is er een grote vrijheid in de selectie van onderwerpen en de duur van projecten. De andere kant van deze situatie is dat men aan een onderzoeksinstituut van de KNAW hoge eisen zou moeten stellen. In dit verband stelt de KNAW-strategienota 2007-2010 dat instituten moeten worden beoordeeld als 'excellent' of tenminste 'zeer goed'. Hoewel deze termen niet strikt geoperationaliseerd zijn, is het redelijk om te veronderstellen dat onderzoeksinstituten van de KNAW aan de hoogste eisen moeten voldoen. Ook het Meertens Instituut streeft naar het predikaat 'excellent'. Onafhankelijke commissies zullen moeten bepalen of en in hoeverre dit op verschillende momenten het geval is. In ieder geval geldt dat het een streven van het instituut is dat alle onderzoekers op nationaal niveau een vooraanstaande rol vervullen in hun wetenschapsgebied en op internationaal niveau een sterke positie innemen.

Een simpele telling van de wetenschappelijke output volstaat niet om te bepalen of het instituut en de individuele onderzoekers kwalitatief voldoende functioneren. Naast peer-reviewed publicaties gelden ook zaken als uitnodigingen als invited speakers, organisatie van congressen, betrokkenheid bij internationale initiatieven, succesvolheid bij verwerven van middelen uit de tweede geldstroom of van internationale subsidies, het verwerven van posities als (bijzonder) hoogleraar, lidmaatschap van redacties en redactieraden etc. Op al deze punten moet het instituut alert blijven en zorgen dat de ambitie blijft bestaan om op nationaal en internationaal niveau een rol van betekenis te spelen.

Voor zover dit nog niet is gerealiseerd, zal het Meertens Instituut in de komende periode proberen om de positie van een excellente onderzoeksorganisatie op het gebied van de Nederlandse taal en cultuur verder uit te bouwen. Niet alleen door het aantrekken van toponderzoekers, maar ook door het bieden

Hoge eisen

Beoordelingscriteria

Ambitie

van goede faciliteiten, door een positionering als nationaal centrum te bevorderen, door internationale ambities te ondersteunen, door bureaucratie te minimaliseren en door de organisatie de benodigde flexibiliteit te geven.

Flexibiliteit

Een belangrijke voorwaarde voor kwaliteit is ook een goede zorg voor de toekomst aangezien continuïteit van het onderzoek, vooral bij projecten met een langere adem, een van de bestaansgronden is voor KNAW-instituten. Het Meertens Instituut wil in de komende periode streven naar een groter aandeel van jong onderzoekstalend in de staf. Dit kan door het vergroten van het aandeel van externe subsidies voor tijdelijk onderzoek, bijv. gesubsidieerd door NWO of ESF. Om niet geheel afhankelijk te zijn van middelen vanuit externe financiering, is het ook wenselijk om van de reguliere inkomsten (KNAW-lumpsum) een deel vrij te houden voor tijdelijk personeel. Dit vergroot de flexibiliteit en dynamiek van de organisatie.

1.7

Documentatie

Documentatie vs onderzoek

Het Meertens Instituut heeft een lange traditie wat betreft het verzamelen, het organiseren en het beschikbaar stellen van documentatie op het gebied van Nederlandse taal en cultuur. In feite was dat de ontstaansreden van het instituut in de jaren '30 van de vorige eeuw. Pas halverwege de vorige eeuw werd onderzoek een voorlopig nog bijkomend doel, terwijl de omslag van documentatie naar onderzoek als kernactiviteit pas aan het einde van de 20ste eeuw gestalte heeft gekregen.

Documentatie deel van onderzoek

De documentatie heeft inmiddels vooral een rol als onderdeel van lopende onderzoeksprojecten. Dit heeft het voordeel van een goede aansluiting van onderzoeksactiviteiten en inspanningen op het terrein van de documentatie. Veelal worden documentaristen of onderzoeksassistenten toegekend aan een lopend project. De kwaliteit van deze documentatie kan ook hoog zijn omdat ze gevoed wordt vanuit vraagstellingen die uit het onderzoek voortkomen.

Digitalisering

Een belangrijk doel is en blijft het optimaal ter beschikking stellen van relevante gegevens aan de onderzoeksgemeenschap. Dit veronderstelt tegenwoordig digitale beschikbaarheid van de gegevens via de website van het instituut. De website is in de afgelopen jaren aanzienlijk gegroeid en zal de komende periode flink moeten blijven groeien om de reeds verzamelde documentatie geschikt te maken voor digitaal onderzoek. Daarbij komt dat de digitaliseer-

de gegevens bruikbaar moeten blijven voor onderzoek. Overleg met andere organisaties zoals DANS is noodzakelijk om dit te realiseren.

Een probleem dat door de concentratie op de relatie onderzoek-documentatie kan ontstaan is dat op de langere termijn de kwaliteit van de collecties en de databanken afneemt aangezien de continuïteit die vooral voor documentatie noodzakelijk is, niet vanzelfsprekend is. Om dit probleem te voorkomen zal er de komende periode geïnvesteerd worden in een zekere ontkoppeling van documentatieve taken en lopend onderzoek. Voor die gebieden waarbij documentatie een centrale rol speelt en waarbij het instituut binnen Nederland een unieke positie inneemt, zijn activiteiten ontwikkeld om te komen tot zogenaamde Documentatie- en Onderzoekscentra (DOCs; zie hoofdstuk 4). In deze centra heeft de documentatie een centralere en autonomere rol dan nu gebruikelijk is.

Continuïteit

Positionering: nationaal

Het Meertens Instituut bevindt zich op een onderzoeksterrein waar ook andere wetenschappelijke, documentatieve en maatschappelijke organisaties actief zijn. Dit vereist van het instituut dat het een standpunt inneemt over de positie van het instituut ten opzichte van andere eenheden.

Als instituut van de KNAW moet het zwaartepunt van het instituut liggen op fundamenteel, wetenschappelijk onderzoek en de documentatie die voor dit onderzoek noodzakelijk is. Dit impliceert dat het Meertens Instituut zich op een andere manier manifesteert dan bijvoorbeeld het publieksgerichte Nederlands Centrum voor Volkscultuur (NCV) of het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) dat zich richt op de vervaardiging van woordenboeken. Dit soort publieksgerichte of toegepast wetenschappelijke organisaties zijn belangrijke partners, maar de aard van de activiteiten is eerder complementair met de missie van het Meertens Instituut dan dat het overlapt.

Fundamenteel onderzoek

Ditzelfde geldt voor lokale of regionale organisaties die zich bezig houden met taal en cultuur voor een specifiek deel van het Nederlandse taalgebied. Het gaat hier onder meer om heemkundekringen, dialectverenigingen of regionale instituten, zoals bijvoorbeeld het Staring Instituut in Doetinchem of het Van Deinsz Instituut in Enschede. Goede contacten zijn wenselijk, maar het Meertens Instituut heeft vanuit een positie als KNAW-instituut een duidelijk andere oriëntatie.

Lokale of regionale organisaties

Musea

Ook zijn er inhoudelijke banden met musea die zich richten op volkscultuur zoals het Nederlands Openlucht Museum in Arnhem of het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. Deze banden zijn belangrijk omdat hiermee een relatie kan worden gelegd tussen de presentatie van volkscultuur (musea) en de bestudering daarvan.

Universitair onderzoek

Er zijn veel raakvlakken tussen het onderzoek aan het Meertens Instituut en het universitaire onderzoek. Alleen al de aanwezigheid op het instituut van zeven bijzondere hoogleraren aan vijf universiteiten (UVA, VUA, UU, UL, Leuven) geeft aan dat er intensieve contacten bestaan. Desalniettemin onderscheidt het onderzoek aan het Meertens Instituut zich op verscheidene manieren van verwant onderzoek aan de diverse universiteiten.

Uniciteit onderzoek

Ten eerste is het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten nergens specifiek gericht op diversiteit in taal of in cultuur. Taalvariatie van het Nederlands maakt aan de universiteiten over het algemeen deel uit van leerstoelgroepen voor Nederlandse taalkunde, of in een enkel geval, van een leerstoelgroep Taalwetenschap. De specifieke nadruk op geografische, diachrone en sociale variatie van het Nederlands is uniek voor het Meertens Instituut. Ditzelfde geldt voor de Nederlandse etnologie. Onderdelen van dit onderzoeksterrein hebben binnen universitaire instellingen een plaats gekregen bij Culturele Studies, Antropologie, Musicologie, Religieuze Studies etc., maar er bestaat in Nederland geen leerstoelgroep Nederlandse etnologie.

Taalvariatie en volkscultuur

De combinatie van het onderzoek naar taalvariatie en volkscultuur is zelfs geheel afwezig binnen het universitaire bestel. Deze historisch gegroeide combinatie van onderzoeksterreinen aan het Meertens Instituut is binnen Nederland uniek, en voor zover wij weten geldt dat ook voor het buitenland. Hoewel deze combinatie niet altijd gemakkelijk is vorm te geven in onderzoeksprogramma's, is het een gelukkige omstandigheid dat de aan de oppervlakte vanzelfsprekende relatie tussen taal en cultuur aan het Meertens Instituut fundamenteel kan worden onderzocht.

Continuïteit onderzoek

Een derde punt waarin het onderzoek aan het Meertens Instituut zich onderscheidt van het universitaire onderzoek is een rechtstreeks gevolg van de status van KNAW-instituut. Het instituut is gericht op fundamenteel onderzoek dat zich over een langere periode kan uitstrekken en dat onafhankelijk is van de belangstelling van studenten of van de samenleving. Aan universiteiten bestaat er een nauwe relatie tussen studentenstroom en onderzoeksfinanciering die tot op zekere hoogte de aard en het volume van het onderzoek bepaalt. Bovendien zijn de relevante faculteiten vanwege hun financiële situatie nauwelijks in staat om onderzoeksprogramma's voor een langere periode te ondersteunen.

Een laatste onderscheidende karakteristiek van het Meertens Instituut betreft het feit dat het Meertens Instituut onderzoek koppelt aan het bijeenbrengen en ter beschikking stellen van relevante documentatie. Deze omvangrijke taak is de laatste jaren steeds verder teruggelopen bij de faculteiten en wordt in toenemende mate overgelaten aan documentatieve of para-universitaire organisaties. Het Meertens Instituut voelt zich er verantwoordelijk voor dat de documentatie over taal en cultuur beschikbaar komt en blijft voor de onderzoeksgemeenschap, bij voorkeur in digitale vorm.

Onderzoek en
documentatie

Tenslotte moeten we in deze paragraaf de relaties met andere KNAW-instituten noemen. Er is binnen de KNAW sprake van dat de KNAW-instituten op het terrein van de Geesteswetenschappen zich, onder behoud van de eigen identiteit, zouden kunnen verenigen in een Nationaal Centrum voor Nederlandse Taal, Cultuur en Geschiedenis (Strategienota KNAW 2007-2010) door bundeling van wetenschappelijke expertise, een gemeenschappelijke onderzoeksagenda, het stellen van prioriteiten en relaties met maatschappelijke instanties. Het Meertens Instituut is uitdrukkelijk voorstander van een dergelijk centrum.

Centrum voor taal,
cultuur en geschiedenis

Binnen het geheel van KNAW-instituten is alleen de Fryske Akademy in Leeuwarden een instituut dat zich op een vergelijkbaar terrein beweegt. Ook de Fryske Akademy onderzoekt en documenteert taal en cultuur, maar dan uitsluitend voor Friesland en andere gebieden waar men de Friese taal spreekt. Het Meertens Instituut beschouwt de Fryske Akademy als complementair – vooral op het gebied van het taalonderzoek – in die zin dat het Meertens Instituut Nederland met uitzondering van Friesland onderzoekt. Deze positionering vereist een goede relatie en goed overleg met de Fryske Akademy. Het Meertens Instituut streeft er naar de huidige banden met de Akademy te bestendigen. Voor de komende periode bestaat er, los van het streven naar een nationaal centrum, de wens om de contacten met de Akademy uit te breiden met een inhoudelijk en strategisch overleg over onderzoeksagenda, onderzoeksprogrammering en documentatieprojecten.

Fryske Akademy

Op het terrein van de taal bestaat er, mogelijk in relatie met het genoemde nationale centrum, de wens om te komen tot een Centrum voor de Nederlandse Taal, waarin de partijen die op dit moment een centrale rol spelen ten aanzien van aspecten van het Nederlands, een structureel overleg voeren over de Nederlandse taal in brede zin. Het gaat dan niet alleen om grammaticale taalvariatie zoals bestudeerd aan het Meertens Instituut, maar bijvoorbeeld ook om dialectwoordenboeken, de grammatica en woordenboeken van de standaardtaal en de spelling. Om zover te komen zou er gestreefd moeten worden naar samenwerking met onder andere het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL), de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) en de

Centrum voor
Nederlandse taal

organisatie voor regionale woordenboeken (ReWo). Ook samenwerking met Vlaamse organisaties zou in dit centrum kunnen worden gerealiseerd. Het Meertens Instituut neemt zich voor de mogelijkheid tot oprichting van een dergelijk centrum in de komende jaren te onderzoeken.

Positionering: internationaal

Internationale positie

Als KNAW-instituut is het niet alleen wenselijk, maar ook noodzakelijk om op de onderzoeksterreinen van het instituut internationaal een duidelijk zichtbare en herkenbare positie in te nemen. Het betreft dan vooral samenwerking en overleg met groepen onderzoekers die zich aan buitenlandse onderzoeksinstellingen bezig houden met taalvariatie en volkscultuur, en dan natuurlijk in eerste instantie met Vlaanderen, waar het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (VCV) zich beweegt in de richting van een organisatie die veel overeenkomsten vertoont met het Meertens Instituut.

Internationale initiatieven

Maar in tweede instantie geldt ook dat documentatieve en organisatorische zaken op een internationaal niveau kunnen worden georganiseerd en vaak ook georganiseerd worden. Daarbij is het wenselijk dat het Meertens Instituut zich, wanneer dat past bij de doelstellingen van het instituut, duidelijk manifesteert en in voorkomende gevallen ook dergelijke zaken initieert of naar zich toe trekt.

Internationale samenwerking

De laatste jaren heeft het instituut zich meer dan tevoren op dit terrein laten zien. Dit heeft geleid tot een behoorlijk aantal internationale samenwerkingsverbanden tussen onderzoekers en groepen onderzoekers. Ook op het gebied van documentatie en organisatie, zoals bijvoorbeeld de organisatie van internationale congressen of het secretariaat van internationale vakorganisaties, heeft het instituut zijn sporen verdiend.

Internationale projecten

De komende periode zal mede in het teken staan van het uitbreiden van dergelijke internationale verbanden. Het doel is om ook internationaal, en dan voorlopig vooral in Europa, een centrale en zelfs een leidende rol te vervullen in onderzoek en documentatie. Een van de middelen om dit te bereiken is om internationale projecten op te zetten die bij een internationale organisatie (ESF, EU) voor financiering worden ingediend. In de afgelopen periode zijn verscheidene ESF-projecten van onderzoekers van het Meertens Instituut gerealiseerd (workshops, netwerken, EURYI). In de komende periode zal getracht worden om in het zevende kaderprogramma van de Europese Unie – dat iets meer

dan voorheen open staat voor onderzoek op het terrein van de Social Sciences and Humanities (SSH) – projectaanvragen gehonoreerd te krijgen. Gegeven de complexiteit van deze materie zal er ook een beroep worden gedaan op de KNAW om te assisteren bij het realiseren van deze plannen.

Relatie tot de samenleving

Van oudsher bestaat er in de samenleving een brede interesse in de onderwerpen die binnen het Meertens Instituut worden gedocumenteerd en onderzocht. Zoals beschreven beschouwt het instituut zich in eerste instantie als een onderzoeksorganisatie waarbij de kwaliteit van documentatie en wetenschappelijk onderzoek voorop staan. Dat neemt niet weg dat het instituut een verantwoordelijkheid kent ten aanzien van het bredere publiek. Niet alleen omdat het instituut gefinancierd wordt uit overheidsmiddelen, maar ook omdat de thema's die centraal staan binnen het onderzoek van het instituut in veel gevallen deel uitmaken van een maatschappelijk debat. Men kan daarbij bijvoorbeeld denken aan kwesties als de multiculturele samenleving, de Nederlandse identiteit in een verenigd Europa, taalverandering cq taalverloedering, de status van cultureel erfgoed etc.

Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat de documentatie die wordt verworven voor onderzoeksdoeleinden in een toegankelijke versie ook geschikt gemaakt wordt voor een breder publiek via de website. Op dit moment functioneren een aantal databases reeds op deze manier. De populariteit van de digitale databases voor voornamen, familienamen en plantennamen geeft een indicatie van de rol die het instituut op dit terrein kan hebben. In de komende periode zullen andere digitale databases een publieksversie krijgen opdat het publiek naar eigen inzicht gebruik kan maken van de informatie die beschikbaar is in de omvangrijke databestanden van het instituut.

In de afgelopen periode zijn er verscheidene pogingen gedaan om aan te sluiten bij het maatschappelijk debat voor zover het Meertens Instituut daar een bijdrage aan kon leveren. Bijvoorbeeld ten aanzien van onderwerpen als de multiculturele samenleving, de verworping van de Nederlandse taal, de canon en de Nederlandse identiteit en bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed heeft het Meertens Instituut nadrukkelijk het debat gezocht. Meer dan tot nu toe kan het instituut een dergelijke functie vervullen.

Maatschappelijke functie

Website

Maatschappelijk debat

Publiciteit

Het zal in de komende periode een onderdeel worden van elk intern of extern gefinancierd project dat men zich expliciet rekenschap geeft van de mogelijkheden die een project biedt om het grotere publiek te bereiken. Het is opvallend hoe weinig alfa's er relatief in slagen om wetenschapspagina's of -katemen te bereiken met de resultaten van hun onderzoek. Temeer omdat dat grote publiek over het algemeen veel belangstelling heeft voor zaken op het gebied van taal en cultuur. Terecht stelt Adriana Esmeijer (NRC 25 febr. 2006): "Je zou kunnen stellen dat alfaonderzoekers in feite valse bescheidenheid tentoonspreiden. Je zou meer initiatief van deze groep geleerde dames en heren mogen verwachten. Tenslotte is de wetenschap ooit begonnen met een geesteswetenschap, namelijk met wijsbegeerte. Er is voor deze grondleggers van de wetenschap juist alle reden om met zelfvertrouwen het grote publiek tegemoet te treden. Want het publiek verdient het om op de hoogte te zijn en inzicht te krijgen in het totale wetenschappelijke bedrijf. Het kan het maatschappelijk draagvlak vergroten, ook voor de 'softe' wetenschap."

Zichtbaarheid

Het Meertens Instituut is de laatste jaren vrij actief geweest in de benadering van een breder publiek. Zo is er het jaarlijkse nieuwjaarsboekje waarin een aspect van het onderzoek voor een breed publiek wordt toegelicht. Onderzoekers en de afdeling Public Relations doen hun best om aan de resultaten van het onderzoek bekendheid te geven via de website, maar ook via open dagen, benadering van de pers of directe contacten met vertegenwoordigers van mogelijke doelgroepen. Dit lukt vaak bijzonder goed en het instituut mag zich verheugen in een vrij grote belangstelling. Toch is de aansporing van Esmeijer "Ik zou alle alfawetenschappers willen oproepen: toon lef, laat u zien," zinvol, want er blijft nog veel te wensen over.

2

- 2.1 Het object en het doel van het onderzoek
- 2.2 Uitgangspunten en onderzoeksvragen
  - 2.2.1 Handlingsperspectief
  - 2.2.2 Van reconstructie naar (de)constructie
  - 2.2.3 Onderzoeksvragen
- 2.3 Aandachtsgebieden
  - 2.3.1 Feest en ritueel
  - 2.3.2 Religieuze cultuur
  - 2.3.3 Materiële cultuur
  - 2.3.4 Orale cultuur
- 2.4 Betekenis van het Meertens Instituut voor de etnologie in Nederland
- 2.5 Het maatschappelijk belang van etnologisch onderzoek
- 2.6 Interne projecten etnologie
- 2.7 Externe projecten etnologie

Kunnen we spreken van een Nederlandse cultuur of identiteit? In de huidige samenleving met haar culturele gelaagdheid heeft deze politiek geladen vraag een nieuwe betekenis gekregen. Vanuit hun specifieke cultuurwetenschappelijke expertise onderzoeken de etnologen aan het Meertens Instituut de dynamiek van cultuur en identiteit in Nederland.

Het object en het doel van het onderzoek

De onderzoeksgroep Nederlandse etnologie richt zich op het beschrijven en interpreteren van de culturele categorieën die het dagelijks handelen van mensen vorm geven en die tegelijkertijd in dit handelen vorm gegeven worden. Door de blik te richten op het leven van alledag, op culturele categorieën achter het ogenschijnlijk vertrouwde en vanzelfsprekende, beogen de onderzoekers inzicht te verwerven in de groeiende culturele gelaagdheid en dynamiek van de Nederlandse samenleving.

In de afgelopen decennia werd de Nederlandse samenleving geconfronteerd met een sterke toename van transnationale netwerken, migratiebewegingen en communicatieprocessen. Uit deze confrontatie hebben zich geheel nieuwe cultuurvormen ontwikkeld en ontstond, zowel onder de allochtone als onder de autochtone bevolking, een ideologiserende aandacht voor de 'eigen' identiteit. De onderzoeksgroep wil deze gelaagdheid en dynamiek 'van onderaf' in beeld brengen, dat wil zeggen, vanuit haar oriëntatie op het dagelijks handelen van mensen. Daarbij hanteert zij een vergelijkend, zowel historisch als transnationaal, perspectief. Behalve op aspecten van sociale klasse, religie en gender richt het onderzoek zich in het bijzonder op aspecten van traditie, erfgoed en sociale identiteit en op aspecten van toe-eigening en authenticiteit.

Uitgangspunten en onderzoeksvragen

Handelingsperspectief

De onderzoeksgroep Nederlandse etnologie hanteert bij voorkeur een handelingsperspectief. In hun dagelijks handelen classificeren mensen voortdurend hun fysieke en maatschappelijke omgeving. Ze doen dat vanuit bepaalde

2.1

Culturele categorieën

Nieuwe cultuurvormen

2.2

2.2.1

mentale constructies of 'culturele categorieën' en brengen zo vorm en ordening aan in de wereld om hen heen. Deze categorieën zijn historisch gegroeid en telkens aan verandering onderhevig. Ook kunnen ze verschillend zijn voor verschillende groepen mensen, zowel sociaal (gender, klasse, religie) als geografisch bezien.

Praktijken

Tegelijk zijn de culturele categorieën die gehanteerd worden nauw vervlochten met dagelijkse handelingen. Al die handelingen maken deel uit van gedeelde routines of 'praktijken' (bijvoorbeeld kleden, verhalen vertellen, feestvieren). Het gaat deels om bewuste, deels om onbewuste praktijken, om routines die ruimte laten voor individuele inbreng en improvisatie, voor culturele nieuwvorming. Juist in dergelijke vertrouwde en vanzelfsprekende praktijken (waarin ook talige praktijken kunnen meespelen; vgl. par. 3.6) worden culturele categorieën in hoge mate vorm gegeven. Traditie en toe-eigening, verleden en nieuwvorming liggen dichtbij elkaar. Daarbij zijn het cognitieve, het lichamelijke en het materiële onlosmakelijk met elkaar verbonden.

2.2.2

Van reconstructie naar (de)constructie

Volkskunde en etnologie

Met het vorige onderzoeksplan, *Het oog op de toekomst*, werd een belangrijke vernieuwing aangebracht in het volkskundige onderzoek aan het Meertens Instituut. Ter markering van deze vernieuwing en aansluitend bij de internationale terminologie werd het vakgebied van een nieuwe naam voorzien. Sinds 2000 spreekt het Meertens Instituut niet langer van 'volkskunde' maar van 'etnologie', een term die ondertussen in ruime kring, zowel in Nederland als in Vlaanderen, ingang heeft gevonden. Werd in de jaren zeventig definitief afscheid genomen van de romantisch-nationalistische volkskunde, met haar gerichtheid op een als authentiek en statisch opgevatte 'volksaard' die vooral op het platteland te vinden zou zijn, begin jaren negentig werd ook de hiervoor in de plaats gekomen sterk cultuurhistorische oriëntatie ter discussie gesteld. De Nederlandse etnologie, zoals ze tenslotte gedefinieerd werd in *Het oog op de toekomst*, bestudeert primair de contemporaine Nederlandse samenleving, met inbegrip van grote groepen Nederlanders met een Indische, Surinaamse, Antilliaanse, Turkse of Marokkaanse achtergrond. Daarbij hanteert ze in de eerste plaats een aan de sociale wetenschappen ontleend handelingsperspectief. Belangrijk is dat de Nederlandse en internationale etnologie, in haar inhoudelijke vernieuwing sinds de jaren zeventig en de daarmee verbonden reflectie op de eigen vakgeschiedenis, een reeks inzichten heeft ontwikkeld die haar, naast expertise op het gebied van de dagelijkse cultuur, een bijzondere expertise hebben be-

zorgd waar het begrippen betreft als traditie, identiteit, erfgoed, authenticiteit en toe-eigening.

Onderzoeksvragen

De onderzoeksgroep Nederlandse etnologie laat zich onderscheiden in vier thematische secties of aandachtsgebieden. Deze gebieden – Feest en Ritueel, Religieuze Cultuur, Materiële Cultuur en Orale Cultuur – zijn voortgekomen uit de traditionele volkskunde van de vorige eeuw. Inmiddels richt de etnologie zich op vragen die spelen in de hedendaagse samenleving met al haar culturele gelaagdheid. Hierbij reiken de vier aandachtsgebieden, met hun specifieke methoden en onderzoekstradities, wetenschappelijke kaders aan waarbinnen deze vragen kunnen worden toegespitst en empirisch onderzocht. In de onderzoeksperiode 2006-2010 zullen de samenhang en samenwerking tussen de vier gebieden worden versterkt door de keuze voor drie gezamenlijke, integrerende invalshoeken, te weten 'performance en performativiteit', 'beeld en beeldperceptie' en 'erfgoed'.

- **Performance en performativiteit**

Met de sterk gegroeide betekenis van transnationale netwerken, migratiebewegingen en communicatieprocessen is duidelijk geworden dat het onmogelijk is cultuur (bijvoorbeeld 'de Nederlandse cultuur') als een afgebakende eenheid te begrijpen. Vandaar dat in de sociale wetenschappen een benadering van cultuur als een op zichzelf staande, objectieve tekst, die in zijn geheel gereconstrueerd, gedeconstrueerd en gelezen kan worden, grotendeels verlaten is. In plaats daarvan wordt cultuur in toenemende mate beschreven als een samenstelsel van dagelijkse handelingen en praktijken en richten de sociale wetenschappen zich op het zichtbaar maken en interpreteren van de culturele categorieën die dit handelen vorm geven en tegelijk daarin vorm gegeven worden. Met een dergelijk handelingsperspectief worden de cognitieve, lichamelijke en materiële dimensies van cultuur nauw met elkaar verbonden.

Een nadere uitwerking van dit perspectief is dat handelingen als *performance* worden opgevat: de betrokkenen presenteren zich als het ware aan hun omgeving en de buitenwereld. De vele manieren waarop mensen zichzelf 'ensceneren' – hun lichaamstaal, hoe ze zich kleden, hun huis inrichten, wat en hoe ze vertellen of zingen, welke feesten of rituelen ze vieren en hoe ze dat doen – verwijzen telkens naar hun identiteit: naar hun zelfbeeld en het beeld dat ze van anderen hebben. Deze identiteit is niet een vaststaand gegeven maar is

Aandachtsgebieden

Handelingsperspectief

Performance

afhankelijk van de historisch bepaalde configuratie waarbinnen de performance plaats vindt. Onderzoek naar het dagelijks handelen van mensen dient dan ook verricht te worden vanuit analyses van de sociale en religieuze verbanden waarin de performances zijn ingebed. Een performance-benadering is in de eerste plaats een dynamisch perspectief. Het menselijk handelen is in hoge mate een kwestie van improvisatie, van het steeds weer toe-eigenen en zelfs letterlijk incorporeren van routines en praktijken.

Repertoire

Belangrijk in performance-benaderingen is dat in het dagelijks handelen twee vormen van cultuuroverdracht worden onderscheiden. De eerste omvat efemere routines of praktijken, van lichaamstaal tot rituelen ('repertoire'). De tweede is meer materieel en duurzaam van aard en omvat bijvoorbeeld teksten, kaarten, foto's, video's, cd's of films ('archief'). Hoewel beide vormen altijd in meer of mindere mate met elkaar zijn vervlochten, legt de onderzoeksgroep Nederlandse etnologie vanuit haar performance-georiënteerde benadering het accent op 'repertoire', op cultuuroverdracht door middel van oraliteit, rituelen en lichamelijkheid, en interpreteert van daaruit andere vormen van transmissie. Binnen de genoemde aandachtsgebieden gaat het bijvoorbeeld om vertolkingen van verhalen, liederen, dans en muziek (Orale Cultuur); religieuze vieringen, bedevaarten en spirituele handelingen (Religieuze Cultuur); kalenderfeesten, stille tochten, begrafenissen en *dance events* (Feest en Ritueel); wonen en kleden (Materiële Cultuur).

• Beeld en beeldperceptie

Visuele perceptie

Een opvallend gegeven in de dagelijkse cultuur aan het begin van de eenentwintigste eeuw is de betekenis van het beeld. Beeldmateriaal was lange tijd het onderzoeksterrein van de kunstgeschiedenis en de esthetica, met speciale belangstelling voor de schilderkunst, de prentkunst en later ook de fotografie. In de afgelopen decennia hebben zich nieuwe benaderingen ontwikkeld. Met name binnen media- en communicatiewetenschappen worden moderne media als televisie en internet onderzocht. De aandacht richtte zich met name op het deconstrueren van het beeldmateriaal, op het 'lezen' van visuele strategieën van overheersing, verleiding of bedrog. Meer recent is met deze 'democratisering' in de richting van de dagelijkse cultuur van de massamedia belangstelling ontstaan voor de veranderende aard van beelden in processen van betekenisgeving en toe-eigening. Het jongste onderzoek richt zich dan ook op de dynamische vervlechting van beeld en beeldperceptie: op de analyse en interpretatie van beelden én op de manieren van kijken, de visuele routines en praktijken, die mensen in hun dagelijks handelen meebrengen en ontwikkelen. Het zijn met name deze historisch gevormde manieren van kijken die de beelden hun performatieve werking, hun betekenis- en identiteitsvormende kracht, verlenen. Voor de hand liggende voorbeelden zijn de 'religieuze blik', het sacrale

zien en ervaren, of de recente controverses rond hoofddoekjes en boerka's, die bestudeerd kunnen worden vanuit cultuurafhankelijke praktijken van zien en gezien worden.

In de afgelopen jaren heeft de onderzoeksgroep Etnologie regelmatig beeldmateriaal als historische bron ingezet. Ook heeft ze aandacht besteed aan de in het materiaal besloten visuele conventies en strategieën om deze vervolgens te deconstrueren. Daarbij zijn oude en nieuwe media als gelijkwaardige visuele representaties naast elkaar geplaatst. In de komende jaren zullen deze onderzoeklijnen worden versterkt door een bewuste oriëntatie enerzijds op visuele conventies en strategieën en op de performatieve interactie van beelden en beeldperceptie anderzijds.

• Erfgoed

Terwijl de westerse samenlevingen in de tweede helft van de twintigste eeuw meer en meer vervlochten raakten met grote continentale en intercontinentale migratieprocessen en werden opgenomen in wereldomvattende cultuurprocessen, werd het als eigen opgevatte verleden van nieuwe betekenissen voorzien en werd cultureel erfgoed, oorspronkelijk slechts van toepassing op de algemeen geaccepteerde monumenten van cultuur, een ingeburgerd begrip. Er is sprake van een voortschrijdende democratisering van het begrip, eerst in de richting van het industriële erfgoed en de materiële cultuur in het algemeen, later richting het immateriële erfgoed en sinds enige tijd, als nieuwe categorie, ook richting het migranten-erfgoed. Hierdoor is een wijdverbreide, internationale erfgoedpolitiek ontstaan. Europese en mondiale instellingen zoals de UNESCO wijzen niet alleen gebouwen, steden of landschappen als Europees of werelderfgoed aan, maar ook talrijke, naar hun mening met uitsterven bedreigde gebruiken en rituelen. Op nationaal, regionaal of lokaal niveau vervult een waaier aan belangengroepen eenzelfde rol en ook daar doet zich de paradox voor dat talrijke culturele praktijken behorend tot het dagelijks leven in dit streven naar behoud en redding van geheel nieuwe betekenissen worden voorzien, zodat in feite nieuwe praktijken ontstaan.

Ook het Meertens Instituut is een speler in dit veld. Het instituut wordt evenals archieven en musea als officiële erfgoedinstelling beschouwd. De onderzoeksgroep Nederlandse etnologie heeft hier in belangrijke mate aan bijgedragen. In de loop der jaren is een groot aantal collecties en archieven verworven. Ook werden twee omvangrijke databestanden opgebouwd: de Nederlandse Liederbank en de Nederlandse Verhalenbank, waarin voor onderzoekers en voor een breed publiek belangrijke collecties worden ontsloten en gedigitaliseerd. In de komende jaren zal het Meertens Instituut deze publieksfunctie verder uitbreiden. Tegelijk wil de onderzoeksgroep, met haar expertise rond

Visuele conventies en strategieën

Cultureel erfgoed

Meertens Instituut als erfgoedinstelling

begrippen als traditie, authenticiteit en toe-eigening, bijdragen aan de internationale reflectie op erfgoed en erfgoedpolitiek. Ze zal daar haar eigen positie en die van de etnologie in het algemeen in betrekken.

Erfgoedpolitiek

Het onderzoek zal zich deels richten op het deconstrueren van de erfgoedpolitiek, het nuanceren van de geclaimde continuïteit en authenticiteit en de gehanteerde vijf-voor-twaalf-gedachte (noties die een centrale rol vervulden in de romantisch-nationalistische volkskunde). Het onderzoek zal zich echter primair richten op erfgoed, inclusief de bemoeienis van de 'heritage professionals', als een complex en wijdverbreid proces van culturele nieuwvorming. Tijdens dit proces worden culturele praktijken en hun objecten van nieuwe, visuele en performatieve betekenissen voorzien doordat ze 'verzameld' en 'tentoongesteld' worden in bijvoorbeeld musea maar ook in folkloristische attracties, festivals of herdenkingen. Daarin zal ook de rol van etnologen en andere sociale wetenschappers betrokken worden, want ook zij behoren tot de heritage professionals. Het gaat dan in het bijzonder om 'public folklore': de vertaling van dagelijkse cultuur naar een breed publiek door academisch geschoolde professionals (bijvoorbeeld via populaire publikaties, levende geschiedenis of etnische festivals).

2.3

Aandachtsgebieden

Volkskundige canon

De drie vermelde invalshoeken hebben als doel de onderlinge samenhang en samenwerking tussen de vier aandachtsgebieden te versterken. Deze gebieden behoren sinds lange tijd tot de zogenaamde 'volkskundige canon' en bepalen voor een belangrijk gedeelte de identiteit van het vak. Zoals blijkt uit de volgende beschrijvingen is de canon open en flexibel.

2.3.1

Feest en Ritueel

Vieringen en rituelen

De meeste mensen vieren de bijzondere momenten in hun leven. Verjaardag, huwelijk, jubileum of begrafenis zijn gebeurtenissen van grote emotionele betekenis. Naast rituelen die de individuele levensloop markeren bestaan er ook vieringen met een nationaal, regionaal of lokaal karakter (zoals de Nationale Dodenherdenking, de Friese Oudejaarsfeesten, Oude Sunderklaasvieringen

op Texel en Ameland) en vieringen van migrantengroepen (zoals het Kwakoe Zomerfestival of het Suikerfeest).

In het onderzoek binnen dit aandachtsgebied worden feesten en rituelen primair opgevat als performance: als een culturele praktijk waarin een persoon of een sociale, religieuze, etnische of plaatsgebonden groep zijn of haar identiteit beleeft, vorm geeft, belichaamt en uitdraagt. Dit wil niet zeggen dat de betekenis van feesten en rituelen eenduidig en onomstreden is. Feesten en rituelen zijn bij uitstek gelegenheden waarbij sociale relaties en onderliggende machtsverhoudingen opnieuw ter discussie worden gesteld en onderhandeld. Deze inherent politieke dimensie van feest en ritueel is zowel bepalend voor de verhoudingen binnen een groep als voor de inbedding van groepen in de bredere samenleving.

Het verloop van feesten en rituelen wordt gekenmerkt door een relatief vast patroon van handelingen en praktijken ('rituelen'), waardoor ze vaak als onveranderlijk en voorgeschreven worden ervaren. Ter legitimatie van het continueren of opnieuw invoeren van een ritueel wordt dikwijls een beroep gedaan op begrippen als 'traditie' of 'erfgoed', waarmee deze noties een politieke lading krijgen. Binnen het aandachtsgebied bestaat daarom bijzondere belangstelling voor de vele manieren waarop mensen en groepen reflecteren op de betekenis van feest en ritueel, met name binnen het veld van het immateriële erfgoed.

De betekenis van rituelen, of onderdelen daarvan, is evenals andere culturele praktijken constant aan verandering onderhevig, een veranderingsproces dat een weerspiegeling vormt van veranderingen die in de samenleving plaatsvinden. Behalve op de culturele, politieke en sociale dimensies van feest en ritueel richt het onderzoek zich op de invloeden van mondialisering, commercie, recreatie en de hedendaagse beeldcultuur. De betekenis van nieuwe vormen wordt echter pas duidelijk als het onderzoek tevens in een comparatief historisch kader wordt geplaatst.

Religieuze Cultuur

Het onderzoek in dit aandachtsgebied concentreert zich op vormen van religiositeit die typerend mogen worden genoemd voor de hedendaagse Nederlandse samenleving. Deze vormen worden bestudeerd vanuit een historisch perspectief met bijzondere aandacht voor processen van individualisering, psychologisering, ontkerkelijking, multiculturalisering en etnisering. Het onderzoek

Performance

Reflectie op de betekenis van feesten en rituelen

Comparatief historisch kader

2.3.2

Oude en nieuwe religies

richt zich enerzijds op eigentijdse vormen van religiositeit binnen geïnstitutionaliseerde religies, zoals de christelijke religies, de Islam, het Jodendom, het Hindoeïsme en het Boeddhisme. Anderzijds richt het zich op nieuwe religieuze bewegingen (bijvoorbeeld de charismatische beweging, transcendente meditatie, Wicca-beweging) en niet-geïnstitutionaliseerde vormen van alternatieve spiritualiteit ('New Age', alternatieve geneeswijzen).

Geïnstitutionaliseerde vormen van religieuze cultuur

In het onderzoek naar de geïnstitutionaliseerde vormen van religieuze cultuur staan processen van toe-eigening, assimilatie, afgrenzing en herdefiniëring centraal. Het gaat zowel om materiële cultuur (godshuizen, objecten) als om immateriële cultuur (liturgieën, rituelen, bedevaarten), die door de betrokken religieuze groepen wel of niet als 'eigen' of als erfgoed kunnen worden aangemerkt. Daarbij is het van belang inzicht te verwerven in de verschillende manieren (performatief, visueel) waarop religieuze betekenissen en identiteiten worden geconstrueerd, zoals bijvoorbeeld door het al of niet dragen van religieuze objecten (gewaden, hoofddeekjes), eetgewoonten of door de wijze van inrichten van gewijde gebouwen of sacrale lokaties.

Nieuwe religieuze bewegingen

Het onderzoek naar nieuwe religieuze bewegingen en niet-geïnstitutionaliseerde vormen van alternatieve spiritualiteit zal vooral gericht zijn op nieuwe culten en gebeds- of alternatieve geneeswijzen, zoals die zich buiten of binnen de geïnstitutionaliseerde religies voordoen bij bijvoorbeeld healings en bedevaarten. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de performatieve processen van religieuze betekenisgeving, waarbij lichamelijke en verschuivende noties van 'gezondheid' en 'ziekte' een centrale rol vervullen.

Materiële Cultuur

Alledaagse voorwerpen

In dit aandachtsgebied wordt onderzoek verricht naar de talrijke manieren waarop mensen omgaan met objecten en hoe deze omgang vervlochten is met processen van groepsvorming. Uitgangspunt is de gedachte dat kleding, huisraad en andere alledaagse voorwerpen in belangrijke mate de interactie tussen mensen structureren, zowel door hun fysieke verschijningsvorm als door de betekenissen die mensen in hun dagelijkse handelingen en praktijken voortdurend toekennen aan objecten. Ook tussen mensen en objecten kan van interactie gesproken worden.

Zelfpresentatie

Deze interactieve omgang met voorwerpen heeft dikwijls een performatief karakter. Het gaat om vormen van zelfpresentatie, waarbij lichamelijke (ge-

baren, houdingen, beweging) en zintuiglijkheid (zien, horen, aanraken, ruiken en proeven) een wezenlijke rol vervullen. Het onderzoek zal zich met name richten op deze manieren van zelfpresentatie, op de vele betekenissen die in deze dagelijkse, fysieke omgang met objecten worden gegenereerd. Die betekenissen zijn zelden eenduidig; aan dezelfde objecten kunnen sociale groepen, onderscheiden naar gender, sociale, religieuze en etnische achtergrond, zeer uiteenlopende betekenissen hechten. Juist deze meerduidigheid blijkt een belangrijke rol te spelen in processen van groepsvorming, van in- en uitsluiting.

Een bijzondere categorie vormen voorwerpen (van kledingstukken en huisraad tot gebouwen) die door opeenvolgende generaties als 'eigen' worden ervaren en vervolgens tot materieel erfgoed worden verklaard. Het aandachtsgebied rekt het tot een van haar taken bij te dragen aan de internationale reflectie op materieel erfgoed (inclusief migrantenerfgoed) en erfgoedpolitiek. Het wil daarin samenwerken met de Nederlandse musea en verwante erfgoedinstellingen.

Kern van het onderzoek vormen de culturele praktijken en routines rond het kleden en wonen, met bijzondere aandacht voor veranderende noties van lichamelijke en gender. De manieren waarop mensen omgaan met objecten zijn ten nauwste verbonden met ontwikkelingen in de samenleving als geheel. Het onderzoek is sterk comparatief georiënteerd, zowel in historische als in geografische zin, met bijzondere aandacht voor migratiebewegingen en globaliseringsprocessen.

Orale Cultuur

Het aandachtsgebied Orale Cultuur doet onderzoek naar de mondelinge (en daarmee samenhangende schriftelijke) overlevering van liederen en volksverhalen in Nederland, zowel in heden als verleden. Het basismateriaal bevat het hele mondelinge repertoire van balladen tot levensliederen, van kinderrijmen tot dialectpop, van sprookjes tot moppen en van sagen tot Broodje Aap-verhalen. De maatschappelijke belangstelling voor deze genres is nog altijd groeiende, zoals onder andere blijkt uit smartlappenfestivals, sagensafari's, zeemanskoren, 'bals-folk' en vertelkringen. Het Meertens Instituut beschikt over grote collecties opgetekende verhalen en liederen, terwijl middels veldwerk ook contemporaine verzamelingen worden aangelegd. Het verzamelde materiaal wordt via de Nederlandse Volksverhalenbank (www.verhalenbank.nl) en de Nederlandse Liederensbank (www.liederensbank.nl) zoveel mogelijk verwerkt en ontsloten. De databases vormen niet alleen geavanceerde onderzoeks-

Materieel erfgoed

Kleden en wonen

2.3.4

Liederens en volksverhalen

strumenten maar kunnen tevens beschouwd worden als bewaarplaatsen van immaterieel erfgoed. Vandaar dat rond beide databases documentatie- en onderzoekscentra geformeerd worden (zie hoofdstuk 4).

Interpretatie van mondeling overgeleverde teksten

Op het terrein van het erfgoed zijn binnen de Orale Cultuur onderzoeksvragen rond traditie, overlevering, toe-eigening en authenticiteit actueel. Van groot belang is de interpretatie van mondeling overgeleverde teksten, en wel binnen de context waarin ze functioneren of gefunctioneerd hebben. De interpretatie moet daarbij rekening houden met de betekenissen die vertolkers en publieks-groepen aan de teksten en hun vertolking toekennen. Performance in de bredere, meer theoretische betekenis van het woord speelt hierbij een belangrijke rol, met name op het gebied van de zelfpresentatie van de zanger of verteller, zijn stem- en attributengebruik en de performatieve interactie met het publiek. In deze efemere vorm van cultuuroverdracht ontstaan telkens nieuwe betekenissen. Deze appelleren vaak aan een bepaalde groepsidentiteit en kunnen mechanismen van in- en uitsluiting tot gevolg hebben.

Verbinding van tekst en muziek

Specifiek voor het lied is de muzikale dimensie. Veel aandacht gaat in het onderzoek uit naar de verbinding van tekst en muziek, zoals in de contrafactuur. Een geavanceerde onderzoekstechniek hierbij is de strofische heuristiek, met de strofevorm als belangrijkste parameter. Dankzij dit onderzoek kan bij talrijke liedteksten de muziek worden teruggevonden, die ooit verloren was gegaan. Daarmee kunnen de liederen opnieuw ten gehore worden gebracht, wat in veel gevallen ook heeft plaats gevonden. Onlangs is aan het Meertens Instituut en de Universiteit Utrecht een project van start gegaan waarin de mogelijkheden van elektronische *music retrieval* worden onderzocht. Van essentieel belang is dat daarbij een theorie wordt ontwikkeld die inzicht geeft in het mechanisme van de mondelinge overlevering. Daarmee wordt tevens de vraag naar de performance van liederen en verhalen verdiept.

2.4

Betekenis van het Meertens Instituut voor de etnologie in Nederland

Universitaire inbedding

Was het Meertens Instituut in 2000 nog de enige lokatie waar de etnologie beoefend werd, sindsdien zijn aan de Nederlandse universiteiten twee bijzondere leerstoelen ingesteld, beide bekleed door medewerkers van het instituut. Het betreft de leerstoel 'Nederlandse etnologie' aan de letterenfaculteit van de Universiteit van Amsterdam (Gerard Rooijackers) en de leerstoel 'Neder-

landse liedcultuur in heden en verleden' (Louis Grijp) aan de letterenfaculteit van de Universiteit Utrecht. Daarmee heeft de etnologie een bredere universitaire inbedding gekregen, nog eens versterkt met een bijzondere leerstoel 'Historische Antropologie' aan de Katholieke Universiteit Leuven (Herman Roodenburg). Niettemin zal in de komende jaren gestreefd worden naar een verdere uitbreiding van het etnologische onderwijs en zullen middels interdisciplinaire onderzoeksprojecten ook de universitaire banden met andere disciplines worden versterkt.

Het Meertens Instituut voelt een bijzondere affiniteit met de twee grote etnologische musea in Nederland, het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem en het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. In veel opzichten vormen zij de 'etage' van de Nederlandse etnologie. Als gespreks- en samenwerkingspartners zijn zij, evenals het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht met haar populariserende taken en doelstellingen, onmisbaar voor het instituut. Bovendien hoopt de afdeling Etnologie met haar nieuwe accent op erfgoedstudies het onderzoek aan de twee openluchtmusea te versterken, nu dat door de herstructurering van beide musea in de knel dreigt te raken.

Musea en Nederlands
Centrum voor
Volkscultuur

Het maatschappelijk belang van etnologisch onderzoek

In de afgelopen jaren is het maatschappelijk belang van etnologisch onderzoek alleen maar toegenomen. Vooral de laatste tijd staan kwesties als 'identiteit' en 'erfgoed' volop in de maatschappelijke belangstelling. Met de toenemende vervlechting van de Nederlandse samenleving in grensoverschrijdende migratie- en communicatieprocessen zoeken 'oude' en 'nieuwe' Nederlanders, vaak variërend per generatie, naar nieuwe tradities, naar nieuwe vormen van identiteit en authenticiteit. Tegelijk ontwikkelen zich met deze globaliserings- en lokaliseringprocessen nieuwe verbintenissen van 'hoge' en 'lage' cultuur. Met haar expertise kan de etnologie, ook voor een breder maatschappelijk publiek, inzicht verschaffen in deze complexe, eigentijdse dynamiek. Het etnologische tijdschrift *CULTUUR*, waarvan de twee eerste nummers verschenen in 2005, heeft zich dan ook een tweevoudige opdracht gesteld. Het bericht over academisch onderzoek en onderwijs en het biedt beschouwingen over beleid en maatschappelijke of museale projecten in de wereld van erfgoed en dagelijkse cultuur. Met de benoeming in 2005 van Gerard Rooijackers tot lid van de Raad voor Cultuur werd de maatschappelijke betekenis van de etnologie nog eens bevestigd.

CULTUUR

Interne projecten etnologie

Hieronder staat een lijst met projecten van medewerkers van de onderzoeksgroep Nederlandse etnologie. Het gaat daarbij om projecten die intern gefinancierd worden en die door leden van de groep worden uitgevoerd. Een aantal van deze projecten is van langere, deels permanente duur.

- **Dutch Rituals. Hedendaagse kalenderfeesten in Nederland**

Coördinatoren: prof. dr. G.W.J. Rooijackers

Medewerkers: idem

Looptijd: 1999-2007

Korte beschrijving:

Dutch Rituals

Onderzoek naar de diepere dimensies van de hedendaagse volkscultuur door rituelen rond het vieren van de tijd als sleutels te hanteren tot culturele categorieën van de Nederlandse samenleving. De centrale vraag daarbij luidt: waarom en op welke gedifferentieerde wijzen vieren groepen mensen feest? De viering wordt hierbij beschouwd als een schamiermoment van emotie waarin allerlei waarden op een geritualiseerde wijze tot uitdrukking worden gebracht die de onderzoeker inzicht verschaffen in de culturele circuits van een samenleving. Daarbij stuit men ook op thema's zoals regionalisme of lokalisme, toerisme en vrije tijd, ecologie en musealisering. Aangezien het geen historisch project betreft, zal niet zozeer de ontstaansgeschiedenis van de rituelen, maar juist de hedendaagse vorm- en betekenisgeving ervan centraal staan.

- **Feestcultuur in Nederland**

Coördinatoren: dr. I.L. Stengs

Medewerkers: drs. E. Doelman, dr. J.I.A. Helsloot, M.L.C. van Zuijlen

Looptijd: 2002-2006

Korte beschrijving:

Hedendaagse feestcultuur

Onderzoek naar 'Hedendaagse Feestcultuur in Nederland'. Uitgangspunt hierbij is Nederland als multiculturele samenleving. Door middel van etnografische beschrijvingen en analyses van de feesten en vieringen van verschillende groepen en gemeenschappen zullen relevante maatschappelijke, historische en culturele ontwikkelingen aan de orde worden gesteld. Aan de hand van een aantal centrale thema's en vragen zal in verschillende te publiceren bundels worden ingegaan op waarom en op welke wijze de betreffende vieringen voor de betrokkenen betekenisgevend zijn. Afhankelijk van de aard van de viering zullen de bijdragen ingaan op de hedendaagse wijze van vieren, de historische ontwikkeling van het feest, de geografische verspreiding, regionale variaties en de ontwikkeling van het feest in zijn maatschappelijke context. Daarnaast zal

een aparte bundel aan thematische verkenningen worden gewijd, met als doel een aantal dwarsverbanden in hedendaagse feestcultuur te kunnen leggen.

- **Historische feestcultuur in Nederland**

Coördinatoren: dr. J.I.A. Helsloot

Medewerkers: idem

Looptijd: 2000-2006

Korte beschrijving:

Onderzoek naar de veranderingen in de feestcultuur in Nederland. In dit project wordt de viering van, vooral nationale, kalenderfeesten geplaatst in historisch perspectief (vanaf eind 18e eeuw tot heden). De probleemstelling betreft een aspect van de feestcultuur: het impliciete of expliciete streven van (belangen)groepen, dat met name sinds de tijd van de Verlichting sterk lijkt toe te nemen, om jaarlijks terugkerende feesten te instrumentaliseren ten bate van bepaalde ideële doelstellingen. Deze problematiek wordt onderzocht aan de hand van een tweetal onderscheiden soorten kalenderfeesten of elementen daarvan, waarin het aspect 'ideologie' aanwezig is: enerzijds de (feest)dagen 'in het teken van' een bepaald idee of ideaal (zoals moederdag, diervrijdag) en anderzijds feesten waarbij figuren uit de pedagogische 'lagere mythologie van de burgerij' (paashaas, Zwarte Piet, kerstman) een rol spelen.

Historische feestcultuur

- **Kleedgedrag en lichamelijkeheid in Nederland, 1850 tot heden**

Coördinatoren: prof. dr. H.W. Roodenburg

Medewerkers: idem

Looptijd: 2002-2007

Korte beschrijving:

Het project richt zich op de Nederlandse samenleving vanaf circa 1850 tot heden, waarbij in de eerste plaats de vervlochtenheid van kleedgedrag en dagelijkse omgangsvormen, zoals ze gepraktiseerd werden en worden onder de hogere klassen, zal worden getraceerd aan de hand van uiteenlopende bronnen. Hoe werd en wordt men geacht zich letterlijk en figuurlijk in deze kringen te bewegen en aan welke bewuste en onbewuste modellering is het lichaam, ter 'distinctie' van lagere maatschappelijke groeperingen als boeren en arbeiders onderworpen? Wezenlijk hierbij zijn elementen van habitus, performativiteit en beeldcultuur.

Kleedgedrag

- **Liedblad en smartlap: de populariteit van het 'populaire' lied**

Coördinatoren: prof. dr. L.P. Grijp

Medewerkers: drs. M.J. De Bruijn

Looptijd: 2001-2006

Korte beschrijving:

Smartlap

Dit promotieonderzoek behandelt de positie van enkele vormen van het populaire lied in Nederland - de smartlap en het levenslied - en de factoren die daarbij een rol spelen. Het onderzoek richt zich met name op de late 19e en de 20e eeuw. Twee centrale foci zijn: de omslag aan het einde van de 19e eeuw van volksvermaak naar amusementsindustrie, en de jaren negentig van de 20e eeuw toen de culturele elite de smartlap omarmde. Centraal staat de herkomst van de betrokkenen, de performance (het samenspel van zanger en publiek) en de attitude van de betrokkenen en buitenstaanders. Er wordt zowel naar de professionele zangers als naar het circuit van amateurs gekeken. Het onderzoek spitst zich toe op de amateuristische zangcultuur (smartlappenkoren) en daaraan gerelateerde verschijnselen als smartlappencafés, -competities, etc.

- **Traditie en vernieuwing in de Nederlandse liedcultuur**

Coördinatoren: prof. dr. L.P. Grijp

Medewerkers: idem

Looptijd: 2002-2010

Korte beschrijving:

Van Hadewijch tot Hazes

Dit project onderzoekt het concept 'Van Hadewijch tot Hazes', waarmee is bedoeld dat er van de Middeleeuwen tot het heden een doorgaande lijn is te trekken van een liedcultuur waarin zangers en luisteraars enerzijds nieuwe liederen maken, presenteren en consumeren, en anderzijds oude liederen hernemen, veranderen of van nieuwe betekenissen voorzien.

- **Verhaalrepertoires en vertelcultuur**

Coördinatoren: dr. Th. Meder

Medewerkers: idem

Looptijd: 1994-2010

Korte beschrijving:

Vertelcultuur

Onderzoek naar de vertelcultuur in Nederland, en naar de verhaalrepertoires van individuele personen en van groepen in de huidige (multiculturele en pluriforme) samenleving.

- **Detraditionalisering en normalisering van nieuwe vormen van religiositeit in de hedendaagse Nederlandse samenleving**

Coördinatoren: dr. P.J. Margry, prof. dr. F. Hüskens (KUN), dr. T. Scheepers (KUN)

Medewerkers: dr. M. Ramstedt

Looptijd: 2001-2006

Korte beschrijving:

Nieuwe vormen van religiositeit

Het onderzoek bestaat uit een algemeen, meer theoretisch, historisch-sociologisch gedeelte en een empirisch gedeelte. Het algemene onderzoek is gericht op het proces van detraditionalisering van de Nederlandse samenleving vanaf het einde van de 19e eeuw tot heden, en de daarmee in verband staande

opkomst en geleidelijke normalisering van nieuwe vormen van religiositeit. Betoogd wordt dat de nieuwe, alternatieve spiritualiteit elementen bevat die erop gericht zijn de individuele verbeeldingskracht te stimuleren en te leiden, zodat het persoonlijke verhaal ('narrative') en een bepaald spiritueel verhaal mentaal samengevoegd worden en leiden tot een re-sacralisering van de persoonlijke belevingswereld. Het empirisch onderzoek richt zich op nieuwe vormen van religiositeit die in de huidige detraditionalisering van de Nederlandse samenleving naar voren komen: het neo-paganisme, met name moderne hekserij, en alternatieve spiritualiteit binnen het moderne management. Ze wijzen op een zekere normalisering van alternatieve religiositeit binnen de hedendaagse Nederlandse samenleving.

- **Strategische en informele modellen van heiligheid: gepersonaliseerde heiligheid aan het begin van de 21e eeuw**

Coördinatoren: dr. P.J. Margry

Medewerkers: idem

Looptijd: 2000-2010

Korte beschrijving:

Onderzoek naar de variatie in formele en informele heiliging en, in relatie daarmee, de meer formele heiligingsprocessen binnen de rooms-katholieke kerk en de daarmee samenhangende strategieën aan het einde van de 20e en het begin van de 21e eeuw. Hoe verhouden deze ontwikkelingen zich tot een steeds bredere tendens naar informele en niet-confessionele heiliging, toe-eigening en persoonlijke zelfheiliging in de samenleving, en wat is daarbij de betekenis van de rol van niet-confessionele heilige personen en martelaren? Het onderzoek is gericht op heiligen en geheiligde idolen en personen in het algemeen, en in Nederland in het bijzonder.

Heiligheid

- **Theorie en geschiedenis van de etnologie (2005-2010)**

Coördinatoren: prof. dr. H.W. Roodenburg

Medewerkers: wisselend

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Naast de projecten die direct verbonden zijn met de verschillende aandachtsgebieden schrijven verschillende medewerkers regelmatig artikelen of houden lezingen op het gebied van de theorie of geschiedenis van de etnologie.

Theorie en geschiedenis

- **Culture wars (1995-2010)**

Coördinatoren: dr. P.J. Margry

Medewerkers: idem

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Onderzoek naar de 'culture wars', zoals die in de 19e en eerste helft 20e eeuw gestalte kregen in Nederland en ook in de rest van Europa. Het betreft hier een koepel voor het onderzoek dat is begonnen voor en mede voortvloeit uit het proefschrift *Teedere Quaesties* van P.J. Margry uit 2000.

Externe projecten etnologie

Een belangrijk deel van het onderzoek is georganiseerd in onderzoeksprojecten die uitgevoerd worden in samenwerking met externe partners en die vaak extern gefinancierd worden. Hieronder volgt een lijst van dergelijke projecten voor zover die ook na 2006 worden uitgevoerd.

- **Migratie en materiële cultuur: de interieurs van twintigste-eeuwse migranten en hun nakomelingen**

Coördinatoren: dr. H.C. Dibbits, drs. K. Roukens (siswo)

Medewerkers: drs. H. van der Horst (aio) en drs. J. Messing (aio siswo)

Financiering: NWO/NMPS

Looptijd: 2003-2007

Korte beschrijving:

Welke rol spelen huisraad en huisinrichting in de constructie van sociale en etnische identiteit? Centraal staat de prominente plaats van etnische symbolen in de interieurs van naoorlogse migranten en hun nakomelingen. Hoe verwijzen de interieurs naar de etnische gemeenschappen waartoe de bewoners zichzelf rekenen of door anderen gerekend worden. Hoe verschillen die verbanden al naar gelang gender, sociale groep en generatie?

- **Migratie en materiële cultuur: de interieurs van Turkse migranten en hun nakomelingen in Nederland**

Coördinatoren: dr. H.C. Dibbits, prof. dr. G.W.J. Rooijackers, dr. J.T. Sunier (UVA)

Medewerkers: drs. H. Van der Horst

Looptijd: 2003-2007

Korte beschrijving:

In dit promotieonderzoek wordt gekeken naar de rol van materiële zaken in de sociale positionering van Turkse immigranten en hun nakomelingen in Nederland. Daarbij wordt de aandacht vooral gericht op de decoratie van woningen. Bovendien worden etniciteit, religie en sociaal-economische status centraal gesteld. De belangrijkste onderzoeksdata worden verzameld via interviews en foto's in de interieurs van de informanten. Deelproject van 'Migratie en materiële cultuur'.

Interieurs van migranten

Interieurs van Turkse migranten

- **Bringing History Home: Postkoloniale identiteitspolitiek in Nederland**

Coördinatoren: prof. dr. H.W. Roodenburg, prof. dr. G. Oostindie (KITLV), prof. dr. J. Lucassen (IISG)

Medewerkers: dr. L. van Leeuwen (postdoc), dr. E. Kerkhof (postdoc KITLV), dr. U. Bosma (postdoc IISG)

Financiering: NWO-programma

Looptijd: 2005-2008

Korte beschrijving:

Historisch en ethnologisch onderzoek naar de wisselwerking tussen de identiteitspolitiek onder postkoloniale migranten in Nederland, de groeiende ontvankelijkheid van de Nederlandse samenleving hiervoor, en de veranderende doeleinden waar deze identiteitspolitiek voor wordt ingezet. Het onderzoek bestrijkt de afgelopen zes decennia en kent een sterk comparatief karakter.

Postkoloniale migranten

- **WITCHCRAFT - Ontwikkeling van een melodieënzoeke machine**

Coördinatoren: prof. dr. L.P. Grijp, dr. F. Wiering (Utrecht), dr. R. Veltkamp (Utrecht)

Uitvoerders: postdoc, oio, programmeur.

Financiering: NWO/Catch

Looptijd: 2005-2009.

Korte beschrijving:

In WITCHCRAFT (acroniem voor: What Is Topical in Cultural Heritage: Content-based Retrieval Among Folksong Tunes) worden de mogelijkheden van elektronische 'music retrieval' onderzocht aan de hand van de Nederlandse Liederenbank.

Music retrieval

- **Stereotypering en de constructie van identiteiten; de inzet van cultuur en taal bij processen van in- en uitsluiting in een multi-etnische context**

Coördinatoren: dr. L. Comips (variatielinguïstiek), dr. H. Dibbits, dr. I. Stengs, prof. dr. H. Bennis, prof.dr. N. Besnier (UVA), dr. M. Dorleijn (UVA), dr. J. Nortier (UU), dr. V. de Rooij (UVA), dr. H. van de Velde (UU)

Financiering: aangevraagd in het kader van NWO-thema Culturele Dynamiek / Smartmix

Looptijd: 2007-2012

Korte beschrijving (zie ook hoofdstuk 3):

In veel Europese landen wordt gesignaleerd dat bepaalde groepen jongeren zodanig uit het cultuur- en taalaanbod 'selecteren' dat zij zich, volgens het huidige politieke en maatschappelijke klimaat, op onwenselijke wijze tot de samenleving verhouden; in dit verband wordt wel gesproken van sociale, etnische en/of geografische segregatie. De onderzoeksvragen richten zich op hoe jongeren uit het scala van talige en culturele bronnen hun keuzes maken, hoe zij deze interpreteren en hoe vervolgens, in verschillende contexten, processen van in- en uitsluiting vorm geven aan groepsidentiteiten.

Groepsidentiteit

3

- 3.1 Dimensies van taalvariatie
- 3.2 Het object van onderzoek
- 3.3 Organisatiestructuur
- 3.4 Taalvariatie en grammaticale theorie
  - 3.4.1 Syntaxis
  - 3.4.2 Fonologie
- 3.5 Taalvariatie en taalverandering
- 3.6 Taalvariatie en sociolinguïstische theorie
  - 3.6.1 Fonologie
  - 3.6.2 Syntaxis
- 3.7 Naamkunde
- 3.8 Interne projecten Variatielinguïstiek
- 3.9 Externe projecten Variatielinguïstiek

De onderzoeksgroep Variatielinguïstiek beschrijft en onderzoekt de taalkundige variatie in het Nederlandse taalgebied, allereerst in Nederland. Het gaat daarbij niet alleen om geografische variatie (o.a. dialecten), maar ook om sociaal en cultureel bepaalde variatie. Het belangrijkste doel van dit onderzoek is om inzicht te verwerven in de aard van taalvariatie, de taalkundige factoren die daarbij een rol spelen en de buitentalige factoren die variatie in Nederland veroorzaken of beïnvloeden. Het onderzoek is gericht op inzicht in de hedendaagse situatie. Diachroon onderzoek naar taalverandering speelt daarbij een rol, naast sociolinguïstisch en formeel taalkundig onderzoek; wezenlijk is ook de wisselwerking tussen deze drie benaderingen. De onderzoeksgroep concentreert zich op variatie in de grammatica (klanken, woordvorming en zinsbouw).

Ook het onderzoek op het terrein van de Naamkunde maakt deel uit van de onderzoeksgroep Variatielinguïstiek. Het gaat hierbij onder meer om onderzoek naar voornamen, familienamen en toponiemen. Dit onderdeel maakt tevens deel uit van het Netwerk Naamkunde (zie par.4.6).

Dimensies van taalvariatie

De centrale onderzoeksvraag van de variatielinguïstiek is hoe het komt dat talen en taalvariëteiten verschillen. Deze vraag kan langs verschillende dimensies benaderd worden. We kunnen de empirische kant van taalvariatie – meer in het bijzonder taalkundige microvariatie (bijv. verschillen tussen dialecten of variëteiten) en kwantitatieve taalvariatie (bijv. verschillen binnen afzonderlijke dialecten, tussen groepen sprekers of zelfs binnen sprekers) – verdelen over drie dimensies die tezamen de ruimte vormen waarbinnen de variëteiten van een taal variatie vertonen.

- **Taal in de geografische ruimte**

Het zwaartepunt van het onderzoek naar taalvariatie aan het Meertens Instituut was in het verleden vooral gericht op een beschrijving en bestudering van de traditionele dialecten, die typisch waren voor de gesloten, voorindustriële dorpssamenlevingen van boeren, vissers en ambachtslieden. Het onderzoek resulteerde in monografieën die betrekking hadden op de grammatica en de woordenschat van specifieke lokale dialecten of de vergelijking van verwante lokale dialecten; die vergelijking vond plaats langs geografische en historische dimensies. Het doel was om via inzicht in het heden zicht te krijgen op de ontwikkelingen in het verleden. Deze historische benadering is inmiddels verlaten.

Taalvariëteiten

Historische benadering

Jonge niet-standaard-variëteiten

In de huidige visie veronderstelt deze dimensie in eerste instantie een synchrone benadering van taalvariatie. In aanvulling op de traditionele dialecten wordt er ruimschoots aandacht besteed aan andere vormen van geografische (en sociale) variatie, zoals stadsdialecten. In de periode 2006-2010 zal het zwaartepunt van het onderzoek worden verlegd in de richting van jonge niet-standaardvariëteiten, zoals regiolecten en regionale variëteiten van de standaardtaal. Theoretisch zijn deze nieuwe variëteiten mede belangrijk omdat ze zicht geven op taalveranderingen die zich aan het voltrekken zijn ('change in progress').

Taalsociologie en sociolinguïstiek

• Taal in de sociale ruimte

Men kan de relatie tussen taal en samenleving van twee kanten bestuderen. De *taalsociologie* houdt zich bezig met de positie van een taal(variëteit) in een samenleving voor zover deze weerspiegeld wordt in aantallen sprekers, de vraag of de taal(variëteit) in kwestie in alle of alleen in bepaalde situaties of domeinen gebruikt wordt en de status van een taal(variëteit) in de betreffende samenleving. Het zwaartepunt ligt daarbij op sociologische en ideologische aspecten. De *sociolinguïstiek* houdt zich voornamelijk bezig met vormelijke variatie in het taalgebruik voor zover deze samenhangt met maatschappelijke verhoudingen (bijv. sociale klassen, etnische groepen) en processen (bijv. sociale en geografische mobiliteit en, in die samenhang, talige in- en uitsluitingsmechanismen).

Macro- en micro-sociolinguïstiek

Er wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen macro- en microsociolinguïstiek. De macrosociolinguïstiek richt zich op het verband tussen – vooral – macrosociale grootheden (zoals de eerder genoemde sociale klassen, leeftijdsgroepen, sekse/gender, stad/platteland, culturele/etnische groepen) en taalvariatie. De microsociolinguïstiek richt zich op aspecten van talige interactie (allereerst in gesprekken) zoals beurtwisseling, interrupties e.d. Daarnaast stelt dit type onderzoek de vraag hoe taal in identiteitsprocessen wordt ingezet en welke betekenissen sprekers aan grootheden als etniciteit toekennen (zie ook par. 2.1). In het onderzoek aan het Meertens Instituut lag het zwaartepunt de afgelopen periode op de macrosociolinguïstische verklaring van het ontstaan van taalvariatie en de verbreiding ervan door taal en taalgemeenschap. De komende periode zal er ruimer aandacht besteed worden aan micro-sociolinguïstische kwesties.

Taalcontact

In de toekomst zal eveneens meer aandacht besteed worden aan de talige gevolgen van taalcontact, met name in verband met taalvariatie in samenhang met de culturele, etnische en talige achtergrond van sprekers. In het algemeen is de studie van de talige gevolgen van taalcontact geïntereerd op het belang van onder meer ontlening, tweede taalverwerving en meertaligheid voor taalgebruik (bijv. codewisseling) en taalstructuur (bijv. taalvermenging).

- **Taal in de tijd**

Zoals gezegd is de centrale onderzoeksvraag van de variatielinguïstiek hoe het komt dat talen en taalvariëteiten verschillen. Het diachrone taalonderzoek benadert deze vraag vanuit het perspectief van taalverandering, oftewel taalvariatie langs de tijdas. Daarbij gaat het om vragen als waarom verandert taal, hoe verandert taal, zijn er beperkingen, en zo ja, welke? Binnen de diachrone taalkunde zijn er grofweg twee verklaringen voor taalverandering: een taalinterne verklaring – taal is inherent instabiel – of een taalexterne verklaring – taalverandering wordt veroorzaakt door taalcontact. Daarnaast kan het onderzoek gericht zijn op het verleden (reconstructie van oudere taalfasen) of juist op het heden (begrip van de huidige situatie vanuit een diachroon perspectief).

Onderzoek naar historische taalverandering maakte de afgelopen periode niet of hoogstens secundair deel uit van het taalkundig onderzoek aan het Meertens Instituut. In de komende periode zal deze dimensie een volwaardige plaats krijgen binnen het onderzoek van de onderzoeksgroep. Het voornaamste doel daarvan is het verdiepen van het inzicht in de hedendaagse taalvariatie. Om deze reden is het onderzoek gericht op diachronie, eerder dan op onderzoek naar oudere taalfasen.

Het object van onderzoek

Het is duidelijk dat het onmogelijk is om met de omvang van de huidige formatie het gehele terrein van taalvariatie binnen het Nederlandse taalgebied als onderzoeksobject aan te merken. Een aantal inperkingen is daarom noodzakelijk. Deze inperkingen zijn niet willekeurig gekozen, maar worden gemotiveerd door overwegingen van coherentie van het totale onderzoeksobject, belang voor de taalkunde in brede zin, de relatie met etnologie en het bestaan van externe instituties die zich richten op documentatie en/of onderzoek op het gebied van taalvariatie.

- **Grammaticale variatie**

Het onderzoek blijft vooral gericht op de taalvariatie die we aantreffen op grammaticaal gebied. Het gaat dan om de klankleer, de vormleer en de zinsbouw, oftewel de fonologie, de morfologie en de syntaxis van taalvariëteiten. Daarbij blijven andere, vaak opvallender aspecten van taalvariatie buiten beschouwing, zoals woordenschat en bepaalde, strikt fonetische aspecten van de uitspraak. Onafhankelijk van hoe men de 'h' uitspreekt (in het Nederlands

Diachrone taalkunde

Oudere taalfasen

3.2

Inperkingen

Syntaxis en fonologie

een kwestie van fonetiek), komt deze spraakklank in het Nederlands alleen aan het begin van een lettergreep voor (dat is fonologie) en in dit laatste opzicht verschillen de Nederlandse dialecten niet van elkaar.

Woordenschat en uitspraak

De keuze om de woordenschat en bepaalde aspecten van de variatie in uitspraak niet tot het onderzoeksobject te rekenen kan allereerst worden gemotiveerd door het relatief grote belang van grammaticaal onderzoek voor de algemene taaltheorie; hierdoor kan het onderzoek een internationale dimensie verkrijgen. Een andere overweging is het feit dat externe organisaties zoals het Instituut voor Nederlandse Lexicologie, maar vooral de vakgroep Taalwetenschap van de Radboud Universiteit Nijmegen en de vakgroepen Nederlands van de Universiteiten in Gent en Leuven zich richten op lexicologische variatie (bijvoorbeeld regionale woordenboeken) en uitspraak.

Morfologie

De morfologie vormt met ingang van 2006 niet langer een autonoom zwaartepunt, maar morfologische variatie in het Nederlands komt nadrukkelijk aan de orde binnen het syntactische en fonologische onderzoek (respectievelijk morfosyntaxis en morfofonologie).

Chomsky en Labov

Binnen de fonologie en de syntaxis wordt de benadering in hoge mate bepaald door twee theoretische kaders: het grammaticale kader van de Chomskyaanse generatieve taalkunde (o.a. de theorie van het minimalisme en die van de optimaliteit) en het kader van de Laboviaanse kwantitatieve sociolinguïstiek.

Grammaticale aandachtsgebieden

- **Syntaxis en fonologie**

Binnen de grammatica is, zoals boven aangeduid, recentelijk een keuze gemaakt om vooral aandacht te besteden aan klankleer en zinsbouw. Dit impliceert dat de vormleer – het vakgebied dat in traditionele dialect-grammatica's prominent aanwezig is – inhoudelijk en formatietechnisch niet langer een zelfstandige plaats inneemt binnen het onderzoek. Een belangrijk argument om een dergelijke reductie van het onderzoeksprogramma door te voeren is het feit dat veel morfologische verschijnselen een directe relatie hebben met de fonologie (bijv. verkleinwoordvorming) en andere vooral met de syntaxis (bijv. flectie). Hierdoor wordt een groot deel van de morfologische variatie ondergebracht bij syntactisch of fonologisch onderzoek. Voor andere delen van het grammatica-onderzoek zoals de semantiek, de pragmatiek en de tekstlinguïstiek geldt een andere overweging. Vooralsnog is het onvoldoende duidelijk dat deze grammaticale aandachtsgebieden op een interessante manier variatie vertonen. Dat geldt overigens ook voor bepaalde onderdelen van de fonologie (zoals het klemtoonsysteem) en de syntaxis (zoals de plaats van het verbogen werkwoord in de hoofdzin).

- Variatie van Nederlandse variëteiten binnen Nederland

Het Nederlandse taalgebied houdt niet op aan de grenzen van de Nederlandse staat. Op pragmatische gronden is er voor gekozen om het onderzoek vooral te richten op variatie binnen Nederland. In Vlaanderen zijn er verschillende universiteiten die zich actief met taalvariatie-onderzoek bezig houden. Het ligt daarom voor de hand om dat deel van het taalgebied niet zelfstandig te onderzoeken, maar om daarvoor samenwerking te zoeken met Vlaamse instanties. Een vergelijkbare situatie doet zich voor ten aanzien van Friesland. Hoewel Friesland in Nederland ligt en het Fries een nauwe relatie vertoont met andere taalvariëteiten in Nederland, wordt het Fries niet in eerste instantie tot het onderzoeksobject gerekend. De Fryske Akademy (zusterinstituut binnen de KNAW) heeft immers de taak om het Fries en de Friese taalvariëteiten te beschrijven en te bestuderen. Goede samenwerking is daarbij noodzakelijk.

Hoewel binnen Nederland naast dialecten ook steeds meer talen als moedertaal worden verworven (men denke aan Turks, Sranan, Arabisch en Berber), wordt het onderzoek beperkt tot variatie binnen het Nederlands. De variatie die we soms aantreffen in het Nederlands van allochtone taalgebruikers – de etnolecten – staat wel op de onderzoeksagenda, maar de overeenkomsten en verschillen van het Turks in Nederland met het Turks in bijv. Istanbul niet. Hoewel dat laatste zeker interessant en belangrijk is, zou de bestudering ervan de coherentie van het onderzoek binnen het instituut niet ten goede komen.

Nederland, Friesland en Vlaanderen

Etnolecten

Organisatiestructuur

Uit het voorafgaande kan worden afgeleid dat als we het naamkundig onderzoek buiten beschouwing laten (zie par. 3.7) het onderzoek van de onderzoeksgroep Variatielinguïstiek in zes onderdelen kan worden opgesplitst: drie dimensies – ruimte, tijd en samenleving – en twee vakgebieden – fonologie en syntaxis. In schema gezet leidt dat tot de onderstaande structuur:

	ruimte	samenleving	tijd
fonologie	√	√	√
syntaxis	√	√	√

Deze structuur laat zien dat de coherentie van het taalkundig onderzoek binnen het Meertens Instituut groot is.

Coherentie

Formatie

Om te komen tot vooraanstaand onderzoek op het gebied van Nederlandse taalvariatie is het noodzakelijk om elk van de zes gedefinieerde gebieden te bezetten met een hooggekwalificeerde onderzoeker op een structurele positie. Dit impliceert dat er bij een onderzoeksplan binnen de kaders zoals hierboven gedefinieerd, op z'n minst een onderzoeksformatie van zes posities moet worden vrijgemaakt.

3.4

Taalvariatie en grammaticale theorie

Theoretisch belang

De studie van taalvariatie is om minstens drie onderscheiden redenen van belang voor de theoretische taalkunde. In de eerste plaats biedt elke taalvariëteit op zich een schat aan gegevens waaraan theorieën kunnen worden getoetst en verder worden ontwikkeld: het Standaardnederlands is niet interessanter dan een willekeurig dia-, socio- of etnolect. In de tweede plaats biedt de vergelijking tussen nauw verwante systemen (bijvoorbeeld variatie tussen of binnen de dialecten van het Nederlands) ons hopelijk een interessante inkijk in de taalstructuur. De bandbreedte van variatie maakt het soms mogelijk te kiezen tussen algemeen theoretische analyses die met elkaar in competitie zijn. Ten slotte roept ook het verschijnsel taalvariatie op zich allerlei interessante theoretische vragen op, zoals bijvoorbeeld de vraag hoe verschillende taalsystemen zich tot elkaar verhouden in het hoofd van een meertalig of meerdialectisch individu.

Databases

Of het nu gericht is op fonologische of op syntactische verschijnselen, het grammaticatheoretisch onderzoek op het Meertens Instituut richt zich op deze drie onderdelen, in hun onderlinge samenhang. Hierbij wordt aansluiting gezocht bij de meest recente ontwikkelingen in de taalkundige theorie. In de komende onderzoeksperiode zal bovendien een belangrijk accent komen te liggen op het gebruik van de relatief grote databases met taalmateriaal die de afgelopen decennia zijn verzameld op het Meertens Instituut (o.a. MAND, SAND en TCULT).

Symbiose tussen data en theorie

Het onderzoek wordt gekenmerkt door een symbiose tussen data en theorie: enerzijds wordt het inzicht in processen van taalvariatie en taalverandering verdiept op basis van de theorie; anderzijds kunnen beschrijvende en kwantitatieve generalisaties op het gebied van taalvariatie of taalverandering de ontwikkeling van taaltheoretische inzichten ten goede komen.

Syntaxis

Het syntactische onderzoek naar taalvariatie aan het Meertens Instituut beoogt op grond van zorgvuldig verzamelde informatie en geëliciteerde data een beter inzicht te krijgen in de syntactische status van microvariatie en de theoretische consequenties daarvan. Daarbij is het van cruciaal belang dat in 2006 de internationaal unieke atlassen – Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten (SAND, 2 delen) en de Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten (MAND, 2 delen) – gereedgekomen zijn en voor verder onderzoek beschikbaar zijn.

De formeel-theoretische benadering van de syntaxis gaat uit van de hypothese dat talen en taalvariëteiten realisaties zijn van een uniform, onderliggend systeem. Dat systeem bepaalt in hoge mate de eigenschappen die talen en taalvariëteiten met elkaar gemeen hebben en de wijze waarop ze van elkaar kunnen verschillen. Zowel onderzoek naar één afzonderlijke taalvariëteit als vergelijking van meerdere taalvariëteiten kan daarom een bijdrage leveren aan de karakterisering van de notie natuurlijke taal en ons inzicht geven in de bouwprincipes die daaraan ten grondslag liggen.

Het lopende onderzoek naar syntactische en morfo-syntactische microvariatie is veelal ingebed in de meest recente versie van het generatieve kader (het Minimalistische programma; vergelijk Chomsky 1995). Een centrale vraag in dat kader is in welke component van de grammatica – lexicon, syntaxis in engere zin, fonologische vorm – syntactische variatie is gelocaliseerd. In vroegere versies van de generatieve theorie werd woordvolgordevariatie onder andere beregeld met parameters in de syntactische component. Zo zou er een parameter zijn die bepaalt of in een taal hoofden vooraf gaan aan hun complementen (VO: werkwoord-object) of er op volgen (OV: object-werkwoord). In het minimalistisch programma is afscheid genomen van dergelijke parameters en wordt geprobeerd woordvolgordevariatie enerzijds te herleiden tot lexicaal bepaalde morfosyntactische verschillen tussen taalvariëteiten (bijvoorbeeld: in sommige dialecten van het Nederlands heeft het telwoord één wel flexie voor geslacht en in de andere niet) en anderzijds tot variatie in de fonologische realisering van in de syntactische structuur aanwezige informatie. Deze opvatting impliceert dat het bestaan van syntactische variatie in engere zin ontkend wordt, omdat dergelijke variatie herleid kan worden tot het lexicon aan de ene kant en de fonologie ('Phonological Form', PF) aan de andere. Een stap verder gaat de hypothese volgens welke alle taalvariëteiten dezelfde morfo-syntactische kenmerk-inventaris hebben. Deze hypothese impliceert dat er alleen verschil is in de uitspelling van die kenmerken in de fonologie. Aan de

Microvariatie

Natuurlijke taal

Minimalisme

andere kant zijn er voorstellen om (morfo-) syntactische micro- en macrovariatie in eerste instantie te beschouwen als het gevolg van variabiliteit binnen de syntaxis in engere zin. Het onderzoek naar syntactische microvariatie binnen de Nederlandse dialecten hoopt een bijdrage te leveren aan deze algemene discussie over de status van taalvariatie binnen een syntactisch model.

Syntactische constructies

Daarnaast wordt er veel aandacht besteed aan de variabele eigenschappen van specifieke syntactische constructies, zoals bijvoorbeeld de volgorde binnen verbale clusters, verdubbelingsverschijnselen, reflexiefconstructies en negatie. De achterliggende hypothese is dat een gerichte aandacht voor syntactische microvariatie diepere inzichten in de aard van deze constructies kan opleveren.

3.4.2

Fonologie

Fonologische theorie

Het theoretisch fonologisch onderzoek naar taalvariatie aan het Meertens Instituut is ingebed in de generatieve traditie in bredere zin. In deze traditie worden taalsystemen in beginsel benaderd als manifestaties van een verondersteld universeel grammaticasysteem en daarmee als variaties op een thema. Deze traditie is de afgelopen jaren onder vuur komen staan van onder andere functionalistische benaderingen; daarin speelt bijvoorbeeld fonetische en psycholinguïstische evidentie een cruciale rol. Op dit functionalisme is een reactie gekomen, in de vorm van een zeer abstract soort fonologie die zelfs traditionele, structuralistische begrippen als 'relatieve gemarkeerdheid' niet erkent. Een voorbeeld: een gesloten lettergreep is gemarkeerder dan een open lettergreep in de zin dat hij in minder talen wordt toegestaan, in de talen waarin hij wel wordt toegestaan minder frequent voorkomt, in de taalvererving door kinderen pas op een later moment geïntroduceerd wordt, door fonologische processen vaak wordt ondergraven, enz. Dergelijke generalisaties, die een relatief en geen absoluut karakter dragen, behoren volgens sommigen niet tot de 'universele' fonologie, maar tot de (meer relativistische) fonetiek. Het is de bedoeling om met het taalvariatie-onderzoek aan het Meertens Instituut bij te dragen aan deze discussie.

Optimaliteit

De meest populaire generatieve fonologische theorie van dit moment is de Optimaliteitstheorie, die primair beschouwd kan worden als een theorie over de manier waarop talen van elkaar kunnen verschillen. Opmerkelijk genoeg is deze theorie echter vooral getest op macrotypologieën: de beschrijving van de manier waarop ver uit elkaar liggende talen individuele verschijnselen (zoals klemtoon, klinkerharmonie) implementeren. Aan microtypologie en aan de

beschrijving van taalsysteeminterne, oftewel kwantitatieve variatie, is minder aandacht besteed.

Enkele oude fonologische onderzoeksvragen zijn de laatste jaren in het internationale debat opnieuw sterk naar voren gekomen, onder andere doordat de ontwikkelingen in de theorievorming en in de methodologie een nieuw licht op de zaak hebben geworpen. Eén van die vragen betreft de werkverdeling tussen diachronie en synchronie in de verklaring van het taalsysteem. Een andere, maar verwante vraag betreft die naar de relatie tussen fonologie en fonetiek in de beschrijving van klankverschijnselen. Het fonologisch onderzoek op het Meertens Instituut zal de komende jaren aansluiting houden bij deze onderwerpen en zich in het kader hiervan mede concentreren op processen van taalverandering en wat deze ons zeggen over de klankstructuur van variëteiten van het Nederlands.

Ook de morfofonologie maakt deel uit van het object van onderzoek. Bijzondere aandacht gaat hierbij uit naar de manier waarop met fonologische middelen morfologische structuur kan worden uitgedrukt in variëteiten van het Nederlands.

Fonologie en fonetiek

Morfofonologie

Taalvariatie en taalverandering

Taalvariatie en taalverandering zijn begrippen die nauw verwant zijn. Taalvariatie is het gevolg van taalverandering binnen een bepaald deel van een taalgemeenschap, of anders gezegd, synchrone variatie is het gevolg van diachrone processen. Het is dan ook wenselijk om diachrone en synchrone variatie in samenhang te onderzoeken. Tot voor kort was diachrone variatie niet als een zelfstandig onderdeel opgenomen in het onderzoeksprogramma van het Meertens Instituut. Gegeven de wenselijkheid om ook vanuit diachronisch perspectief te kijken naar taalvariatie is dit onderzoeksthema nu expliciet opgenomen in het onderzoeksplan van de onderzoeksgroep Variatielinguïstiek. Hierbij moet een kanttekening worden geplaatst. Het betreft hier onderzoek dat zicht biedt op taalveranderingen die hebben geleid tot de bestaande variatie, een diachroon perspectief vanuit het heden. Het betreft niet in eerste instantie onderzoek naar oudere taalstadia, oftewel synchroon onderzoek van de taalsituatie op een bepaald moment in het verleden. Het gaat eerder om diachrone variatie dan om historische variatie.

Diachrone variatie

Inherent instabiel

Er zijn verschillende antwoorden mogelijk op de vraag waarom taal verandert en hoe dat proces verloopt. In de literatuur wordt vaak beweerd dat een bepaald taalsysteem *inherent instabiel* is. De reden daarvoor is dat verschillende krachten tegen elkaar in werken. Een bekend voorbeeld van zo'n redenering is de bekende negatie-cyclus van de taalkundige Jespersen. Aan de ene kant heeft taal de behoefte om zuinig te zijn en zinsontkenning te laten plaats vinden door een enkel negatief element zoals *niet* of *geen*. Aan de andere kant bestaat er de tendens om het bereik van de negatie in de structuur te markeren, wat vaak leidt tot het gebruik van twee negatieve elementen, zoals in het Franse *ne ... pas* en het Middelnederlandse *en ... niet*.

Een andere visie is dat taal stabiel is en uit zichzelf niet zal veranderen. Alle verandering ontstaat doordat een taal overgedragen moet worden aan kinderen die deze taal als eerste taal leren (L1), of aan mensen en kinderen die de taal als tweede taal verwerven (L2).

Taalcontact

Voorals de L2-visie relateert taalverandering aan de notie 'taalcontact'. Factoren als migratiestromen, handelscontacten en sociale stratificatie kunnen de achtergrond zijn waartegen zich een taalverandering aftekent. Zo zou in de huidige situatie met veel L2-verwerving de flectie van het adjectief onder druk kunnen komen te staan gegeven de complexiteit en schijnbare overbodigheid van de *tenzij*-clause in de huidige regel: 'gebruik in attributieve positie -e tenzij ...' Dit zou aanleiding kunnen geven tot een uniformering van de adjectiefflectie.

Taalverwerving

De L1-visie op taalverandering neemt een middenpositie in. Het waarnemen van variabiliteit in het taalcontact met ouders en omgeving (o.a. peer group) tijdens het proces van taalverwerving, kan leiden tot de aanname van een grammatica die op bepaalde punten afwijkt van de grammatica van de ouders. Wanneer een dergelijke verandering op brede schaal door L1-verwervers wordt gehanteerd en verspreid kan dit leiden tot taalverandering (zie par. 3.6).

Digitale database

In het onderzoek van de komende periode zal er veel aandacht zijn voor de intrigerende vraag wat de oorzaak is van taalverandering en dan vooral op het niveau van microvariatie. Om dit te realiseren zal er naast de bestaande synchrone databases FAND, MAND en SAND de komende periode ook gewerkt worden aan een omvangrijke digitale database voor historisch taalmateriaal (SILLi). Op grond hiervan zou het mogelijk moeten kunnen zijn om antwoord te geven op relevante vragen naar de aard van taalverandering.

Taalvariatie en sociolinguïstische theorie

In hun programmatische verhandeling over het onderzoek van processen van taalverandering stelden Weinreich, Labov en Herzog (1968) voor, een systematisch onderscheid te maken tussen het ontstaan ('actuation'), de verbreiding door taalgemeenschap en taalsysteem ('embedding') en, tenslotte, de waardering van een taalverandering ('evaluation'). Elk van deze drie aspecten heeft ook een sociale kant. De evaluatie van een taalverandering door de leden van de taalgemeenschap komt soms tot uitdrukking in het gebruik van adjectiva als 'lelijk', 'verloederd', 'netjes' en 'verzorgd'. Het taalattitude-onderzoek maakt patronen in de waardering van taalverandering zichtbaar; er is echter nauwelijks onderzoek waaruit blijkt dat taalattitudes een remmend of juist bevorderend effect kunnen hebben op de verbreiding van een proces van taalverandering. Onder meer om die reden spelen attitudes in het onderzoek van taalverandering en -variatie in het Meertens Instituut geen centrale rol. Bovenaan de agenda staat onderzoek van aspecten van 'actuation' en 'embedding'.

In de sociolinguïstische benadering gaat het nadrukkelijk om de dynamische processen van ontstaan en verbreiding en dus niet of niet allereerst om het resultaat van taalverandering. Dit brengt met zich mee dat in het kader van deze benadering ook vaak verschijnselen aan de orde worden gesteld die variëren binnen afzonderlijke dialecten, variëteiten of zelfs binnen sprekers en niet uitsluitend tussen verschillende dialecten. Het specifiek sociolinguïstische aan de inbreng schuilt daarbij, behalve in de keuze van het onderzoeksobject (nadruk op intrasystemische oftewel *kwantitatieve* variatie; nadruk op *processen* van taalverandering), in de methode (onder meer beschrijvende en inferentiële statistiek) en het feit dat de bevindingen mede geïnterpreteerd worden tegen de achtergrond van maatschappelijke verhoudingen en ontwikkelingen.

In het variatielinguïstische onderzoek aan het Meertens Instituut is sprake van een toenemende aandacht voor taalvariatie in samenhang met de etnische achtergrond van sprekers van het Nederlands. Hiermee groeit het aandeel van het onderzoek van de talige gevolgen van taalcontact. Zowel in het onderzoek van taalvariatie als in dat van taalcontact wordt er aandacht besteed aan talige en buitentalige factoren. Buitentalige determinanten worden onderzocht voor zover er sprake is van een wisselwerking met talige determinanten. De vraagstelling is in beginsel geïnspireerd door

- actuele discussies in de relevante formele theorieën;
- actuele discussies in het kwantitatieve taalvariatieonderzoek (richtinggevend zijn daarbij onder meer Labov 1994 en 2000) en in de eigentijdse contactlinguïstiek;

Actuation en embedding

Dynamiek

Etnolecten

- maatschappelijke ontwikkelingen die waarneembare gevolgen hebben voor de Nederlandse taal en haar variëteiten.

3.6.1

Indicators, markers en stereotypen

Fonologie

Sommige niet-standaardtalige klankverschijnselen worden alleen in een geografisch of etnisch bepaald deel van de taalgemeenschap gehanteerd (Labov 1972 spreekt van 'indicators'), andere zijn daarnaast ook specifiek voor bepaalde sociale strata in de taalgemeenschap en/of voor bepaalde stijlniveaus ('markers'), weer andere worden bovendien ook bespot of zijn anderszins gestigmatiseerd ('stereotypen'). Interessant is nu, dat hetzelfde verschijnsel in de ene groep een indicator kan zijn, maar in een andere een marker. Zo is de 'Gooise r' een 'indicator' in de traditionele dialecten van bepaalde delen van het Gooi, maar een 'marker' in delen van het land waar deze uitspraak van de 'r' niet inheems is. De plaats van een klankverschijnsel in deze typologie bevat aanwijzingen voor zijn relatieve ouderdom en voor zijn regeltypologische status in de betreffende taalvariëteit en is zodoende van belang voor zowel het diachrone als het formeel-theoretische onderzoek.

Nieuwere niet-standaardvariëteiten

Behalve voor traditionele dialecten zal er in de komende onderzoeksperiode ruime aandacht zijn voor nieuwere niet-standaardvariëteiten van het Nederlands. Op basis van deels nog te verzamelen data zal er systematisch aandacht besteed worden aan regiolecten, regionale standaardvariëteiten en etnolecten van het Nederlands en in het bijzonder aan a) tussenvormen en hyperdialectismen en b) covariatie (het tegelijkertijd variëren) van niet-standaardverschijnselen. Fonologische tussenvormen en hyperdialectismen laten zich relatief goed bestuderen. Een voorbeeld van een tussenvorm: aan het standaardtalige, tweelettergrepige 'pade(n)' beantwoordt in het traditionele dialect van Katwijk de vorm 'paen' (één lettergreep); in het moderne Katwijks wordt ook de tussenvorm 'paeie' gehanteerd (twee lettergrepen, maar met verzwakte 'd'). Onderzoek van dit soort verschijnselen kan het inzicht verdiepen in de 'regeltypologische' status van de betrokken klank-/vorm-verschijnselen en bovendien in kwesties in verband met taal en identiteit en zodoende in talige en buitentalige aspecten van de ontwikkeling van nieuwe typen van niet-standaardvariëteiten.

Etnolectische niches

Vanuit de formele theorie dringen zich vragen op ten aanzien van de feitelijke taalvariatie, bijv. in verband met etnolecten. Een etnolect van taal x is gebaseerd op een grammatica van het type x. Binnen zo'n grammatica bestaan er echter niches waarin eigenschappen van het type x in wisselwerking lijken te

zijn met eigenschappen van het type *y*; hierbij kan *y* staan voor de oorspronkelijke moedertaal van de etnische groep in kwestie, maar misschien ook voor algemene taalverwervingsverschijnselen. Vanuit het perspectief van de Optimaliteitstheorie bestaat elke taal uit een unieke rangordening van universele eisen aan / beperkingen op de vorm van uitingen. Het is de vraag of de etnolectische niches, waarin type *x* en de 'etnische' type *y* eigenschappen interageren, gezien kunnen worden als het ideale compromis tussen twee verschillende rangordeningen.

Syntaxis

Als gevolg van taalcontact tussen dialect- en standaardtaalsprekers kunnen nieuwe variëteiten van het Nederlands ontstaan, zoals bijvoorbeeld het Heerlens Nederlands in Limburg. In dit nieuwe Nederlands komen dialectverschijnselen voor zoals het gebruik van *zich* dat in de standaardtaal ongrammaticaal (onwelgevoemd, in de volksmond 'fout') is, zoals in 'dat bed slaapt *zich* goed' en 'hij eet *zich* een appel'. Dit gebruik van het reflexief (wederkerend voor-naamwoord) *zich* is in het Limburgs dialect geen betrekkelijk recent verschijnsel (zoals in het Standaardnederlands). Uit onderzoek blijkt dat zinnen als hierboven *zich* in geografisch opzicht aan het verbreiden zijn en dat het frequenter optreedt bij jongere dan bij oudere sprekers. Relevante (socio)linguïstische vragen zijn: wat is de functie van dit reflexief en hoe komt het dat dit verschijnsel *zich* kan uitbreiden?

In grote steden ontwikkelen zich nieuwe Nederlandse variëteiten bij de tweede generatie van Marokkaanse, Turkse en Surinaamse herkomst. Ongeacht de taalachtergrond, treffen we in deze nieuwe variëteiten (net als in 'straattaal'; zie ook par. 2.2.3/ 'performance en performativiteit') bijvoorbeeld overgeneralisatie aan van het bepaald lidwoord 'de' (*de* huis, *de* boek) en flectie van het attributief adjectief (bijvoeglijk naamwoord) bij een onzijdig naamwoord (een mooie huis). Vanuit grammaticaal perspectief rijst de vraag of de teloorgang van het onzijdig geslacht zich manifesteert op zowel lexicaal als syntactisch niveau (congruentie bijv. *de* mooi huis, naast *het* mooie huis). Vanuit sociolinguïstisch perspectief is de vraag relevant of deze variëteiten wel etnische variëteiten zijn of dat er eerder gesproken moet worden van een 'crossing'-variëteit die zich in Nederland aan het ontwikkelen is; dit laatste houdt in dat ook leden van andere etnische groepen en autochtone Nederlanders zich hiervan bedienen. Worden deze verschijnselen veroorzaakt door intensief taalcontact tussen meertalige sprekers of worden ze verworven door de in Nederland geboren

Nieuwe variëteiten

Straattaal

tweede generatie? In dat laatste geval is de vraag wat de kwaliteit en de kwantiteit van de Nederlandse input is die deze kinderen krijgen.

3.7

Naamkunde

Namen vs naamwoorden

Namen zijn onmisbaar in de communicatie en vormen een centraal onderdeel in administratieve systemen. We hebben ze nodig om een unieke verwijzing tot stand te kunnen brengen. Ze vormen een bijzonder onderdeel van de taal, het zijn woorden die zich in veel opzichten anders gedragen dan 'gewone' zelfstandig naamwoorden. Naast grammaticale kenmerken is vooral de rol van de betekenis intrigerend. Belangrijk zijn ook de buitentalige aspecten van namen, zoals culturele, historische, psychologische, sociologische, geografische en juridische aspecten. Tot slot zijn namen sterk verbonden met identiteit, zowel op individueel als op maatschappelijk niveau. Al deze kenmerken maken eigennamen tot een ideaal onderzoeksobject. Ook verbaast het niet dat er bij het grote publiek veel belangstelling is voor namen.

Netwerk Naamkunde

De activiteiten binnen het Meertens Instituut concentreren zich in eerste instantie op onderzoek naar voornamen en documentatie van familienamen. Daarnaast zijn er projecten gestart op het terrein van straatnamen en veldnamen. In de komende periode zal in samenwerking met het Netwerk Naamkunde (zie par. 4.6) getracht worden deze onderwerpen op de onderzoeksagenda te houden.

3.8

Interne projecten Variatielinguïstiek

Hieronder staat een lijst met projecten van medewerkers van de onderzoeksgroep Variatielinguïstiek. Het gaat daarbij om projecten die intern gefinancierd worden en die door leden van de groep worden uitgevoerd. Een aantal van deze projecten is van langere, deels permanente duur.

- **Achtergronden van moderne voornaamgeving**

Coördinatoren: dr. D. Gerritzen

Medewerkers: idem

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Het onderzoek richt zich op achtergronden van moderne voornaamgeving, in het bijzonder taalkundige aspecten, motieven, met onder meer aandacht voor de rol van vernoeming naar idolen en naar familieleden, en sociale, etnische en geografische spreiding.

Voornamen

- **Fonologische variatie van Nederlandse dialecten**

Coördinatoren: dr. B. Hermans, prof.dr. F.L.M.P. Hinskens, dr. M. van Oostendorp

Medewerkers: idem

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Het onderzoek strekt zich uit tot segmentele variatie binnen het Nederlandse taalgebied. De nadruk ligt enerzijds op de bijdrage die de studie van deze variatie kan leveren in het inzicht in segmentele representatie en anderzijds op een verruiming en verscherping van het concept 'dialectafstand'.

Fonologische variatie

- **Segmentstructuur en -modificatie**

Coördinatoren: prof.dr. F.L.M.P. Hinskens

Medewerkers: dr. M. van Oostendorp, dr. J. van de Weijer

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Onderzoek naar de interne structuur van fonologische segmenten in samenhang met natuurlijke klassen, met bijzondere aandacht voor complexe segmenten, aan de hand van de distributie van segmentmodificatie (secundaire articulatie, fonatie en (pre)nasalisering). Het onderzoek betreft de natuurlijke talen van de wereld, meer in het bijzonder de quotasteekproef (n=317) in Maddieson 1984.

Segmenten

- **Voet-interne krachtsverhoudingen**

Coördinatoren: dr. B. Hermans, dr. M. van Oostendorp

Medewerkers: dr. B. Hermans

Looptijd: 2006-2010

Korte beschrijving:

In de geschiedenis van de West-Germaanse talen komen zowel processen voor die een beklemtoonde klinker versterken, als processen die een onbeklemtoonde klinker verzwakken. In de continentale traditie heeft men nooit enig verband gezien tussen beide typen. In de Engelse traditie, echter, wordt regelmatig beweerd dat er een soort compensatorische relatie is tussen versterking en verzwakking: een voet raakt in onbalans, in die zin dat meer en meer gewicht verschuift van de onbeklemtoonde, zwakke positie naar de beklemtoonde, sterke positie. Deze hypothese roept een aantal interessante,

Voeten

nieuwe vragen op, en is alleen al om die reden belangwekkend. In het project 'Voet-interne krachtsverhoudingen' wordt een poging gedaan om een aantal van die vragen te beantwoorden aan de hand van ontwikkelingen in het Oud Germaans (Oud Engels, Oud Hoogduits en, tot op zekere hoogte, Gothisch) en het Middelnederlands.

- **Agreementrelaties**

Coördinatoren: prof.dr. H.J. Bennis

Medewerkers: idem

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Congruentie

Het verschijnsel 'agreement' is een centraal thema in de theoretische taalkunde. Bekend is dat agreementrelaties, zoals congruentie tussen subject en persoonsvorm of tussen nomen en adjectief, een grote mate van variatie vertonen. Doel van dit project is inzicht te verkrijgen in de mate en de aard van variatie op dit terrein en de theoretische consequenties daarvan.

- **Nieuwe variëteiten van het Nederlands**

Coördinatoren: dr. L. Cornips

Medewerkers: idem

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Etnisch Nederlands

(i) *'Etnisch' Nederlands*

Onderzoek naar syntactische variatie in 'etnische' variëteiten van het Nederlands zoals Marokkaans-, Turks- en Surinaams-Nederlands, voortbouwend op TCULT-onderzoek (1998-2002). Een belangrijk onderdeel van dit project vormt het onderzoek naar de zogenaamde 'straattaal' of jongerentaal. Doel van het project is om straattaal/jongerentaal zowel taalkundig als antropologisch in kaart te brengen, op basis van onderzoek naar de taalkundige diversiteit van jongeren met een verschillende etnische achtergrond in de grote steden in Nederland.

Regionaal Nederlands

(ii) *Regionaal Nederlands (Limburg)*

Langlopend onderzoek gericht op syntactische variatie en verandering in de Limburgse dialecten en het Limburgse Nederlands.

Tweetaligheid

(iii) *Tweetalige verwerving van het Nederlands*

In dit deelproject worden de eventuele structurele overeenkomsten en verschillen onderzocht tussen jonge kinderen die het Nederlands als eerste taal verwerven (monolinguale kinderen) en hen die het als tweede taal verwerven (bilinguale kinderen). De LI van de tweetalige kinderen kan onder meer het Turks, Marokkaans-Arabisch of een Limburgse dialect zijn.

- **Taalverandering en taalcontact**

Coördinatoren: dr. G. Postma

Medewerkers: idem

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Een belangrijke oorzaak van taalverandering is taalcontact. Bij taalcontact kan een eigenschap van een dialect door een ander dialect worden overgenomen (ontlening) of in de ander doordringen (substraatwerking). Echter niet alle taalveranderingen zijn aldus te karakteriseren. In dit project wordt vanuit een theoretisch perspectief gekeken naar de aard van syntactische taalveranderingen (bijv. bij het pronominale systeem en bij negatie) en de verklaring die daarvoor moet worden gegeven. In dit project worden zowel linguïstische als geografisch-diachrone scenario's voor taalverandering ontwikkeld.

Taalverandering

- **Prosodische en morfosyntactische eigenschappen in de overgang van Proto-Germaans naar modern-Germaans (Middelnederlands/Nieuw Nederlands)**

Coördinatoren: dr. B. Hermans, dr. M. van Oostendorp, dr. G. Postma

Medewerkers: idem

Looptijd: 2005-2010

Korte beschrijving:

Er zijn aanwijzingen uit de theorie van Antisymmetrie dat de fonologie-syntaxis interface restricties oplegt aan syntactische structuur (X-bar-theorie, cf. Kayne 1994) en fonologische structuur (umlaut, spreidingseffecten, friese breking). De syntaxis kan twee typen structuur aanleveren: symmetrische en antisymmetrische. De fonologie levert eveneens twee typen prosodische structuur aan: de syllabische trochee en de moraische trochee. De centrale onderzoeksvraag van dit project is of er een mappingsrelatie of een relatie van complementariteit bestaat tussen de morfosyntactische hiërarchische relaties en de prosodische relaties. Hiertoe worden prosodische en morfosyntactische eigenschappen van het Proto/Oud Germaans vergeleken met die van het Middelnederlands en het Nieuw-Nederlands.

Morfosyntaxis en prosodie

Externe projecten Variatielinguïstiek

Een belangrijk deel van het onderzoek is georganiseerd in onderzoeksprojecten die uitgevoerd worden in samenwerking met externe partners en die extern gefinancierd worden. Hieronder volgt een lijst van dergelijke projecten voor zover die ook na 2006 worden uitgevoerd.

- **Variation in Inflection (Variflex)**

Coördinatoren: prof.dr. H.J. Bennis & prof.dr. F. Weerman (UVA)

Medewerkers: drs. A. Maclean (aio), dr. E. Blom (postdoc UVA),

drs. D. Polisenska (aio UVA)

Financiering: NWO-programma

Looptijd: 2003 - 2007

Korte beschrijving:

Variflex

Onderzoek naar de morfosyntactische variatie die kan worden aangetroffen bij verbale en adjectivale flectie in het Nederlands. Verschillende dimensies van taalvariatie worden daarbij met elkaar vergeleken: geografische variatie, diachrone variatie, variatie bij eerste-taalverwerving en bij tweede-taalverwerving.

- **Determinants of Dialectal Variation (DDV)**

Coördinatoren: prof.dr. S. Barbiers, prof.dr. H.J. Bennis, prof.dr. J. Nerbonne

(RUGroningen), prof.dr. H. Niebaum (RUGroningen)

Medewerkers: drs. M. Spruit (aio), dr. W. Heeringa (postdoc RUG), drs. T. Leinonen (aio RUG)

Financiering: NWO-programma

Looptijd: 2003 - 2007

Korte beschrijving onderzoek Spruit:

DDV

Onderzoek gericht op het ontwikkelen van een maat voor geografische, syntactische variatie, het toepassen van deze maat op de Nederlandse dialecten in de SAND-database en het op kwantitatieve wijze verkennen van syntactische correlaties.

- **European Dialect Syntax (Edisyn)**

Coördinator: prof.dr. S. Barbiers

Medewerkers: dr. O. Koeneman (postdoc), dr. M. Lekakou (postdoc), drs. M. van der Ham (oz-medewerker), drs. J.P. Kunst (technische ontwikkeling)

Financiering: ESF / EURYI

Looptijd: 2005 - 2010

Korte beschrijving:

Edisyn

Dit project heeft een driedelig doel: (i) documentatie en analyse van syntactische verdubbelingsverschijnselen in Europese dialecten; (ii) het opbouwen van een Europees netwerk van dialectsyntactici en (iii) het standaardiseren van methodologie, opslag en retrieval van syntactische data.

- **The Roots of Etnolects**

Coördinatoren: prof.dr. F. Hinskens, prof.dr. P. Muysken (Radboud Universiteit)

Medewerkers: dr. W. Kusters (postdoc), drs. E. van Krieken (aio Radboud Universiteit)

Financiering: NWO-programma

Looptijd: 2005 - 2010

Korte beschrijving:

Naast het Indisch Nederlands en het Surinaams Nederlands ontstaan er heden ten dage andere etnisch gekleurde variëteiten (oftewel etnolecten) van het Nederlands. In dit project gaat het erom de wortels van deze etnolecten bloot te leggen. Putten etnolecten uit de lokale stadsdialecten, of staan ze daar los van? Vinden we in een etnolect de sporen terug van de tweedetaalverwervingsprocessen van de eerste generatie? Komen er elementen uit de oorspronkelijke moedertaal van de etnische groep in voor, en zo ja, welke? Hoe raakt een jongere ingevoerd in het etnolect?
- Internet: <http://www.meertens.knaw.nl/etnolectproject/roots.html>.

Roots

- **Tone and intrasegmental structure in West-Germanic dialects**

Coördinatoren: dr. B. Hermans, dr. M. van Oostendorp, prof.dr. P. Boersma (UVA), dr. N. Smith (UVA)

Medewerkers: drs. I. van Ginneken (aio), drs. M. Prehn (aio) dr. W. Kehrein (postdoc-UVA)

Financiering: NWO-programma

Looptijd: 2005 - 2009

Korte beschrijving:

De 'Frankische' dialecten in het grensgebied van Nederland, Duitsland, België en Luxemburg hebben een interessante fonologische eigenschap: ze kennen een lexicaal tooncontrast, dat wil zeggen dat woordbetekenis afhankelijk kan zijn van toon. Ook de relatie tussen toon en segmentstructuur is nog onvoldoende onderzocht. In dit programma worden drie gerelateerde onderzoeksprojecten uitgevoerd die te maken hebben met Frankische tonologie, waarbij een poging wordt gedaan om deze dialecten te integreren in een typologie van toontalen.

Toon

- **Intonatie in variëteiten van het Nederlands (Intonation in varieties of Dutch)**

Coördinatoren: prof.dr. C. Gussenhoven (Radboud Universiteit), prof.dr. V. Heuven (Leiden), dr. M. van Oostendorp, prof.dr. T. Rietveld (Radboud Universiteit)

Financiering: NWO-programma

Looptijd: 2005-2008

Dit project bestudeert intonatie in niet standaardtaalvariëteiten van het Nederlands. In dit project wordt onderzocht wat de kenmerken zijn van de intonatie van drie uiteenlopende streektaalen (het Fries, het Twents en het Zeeuws) en twee moderne stadsdialecten uit de Randstad (het Amsterdams en het Rotterdams). Bovendien wordt onderzocht hoe deze kenmerken doorklinken in het Standaardnederlands zoals dit gesproken wordt door mensen die van huis uit een van deze dialecten gebruiken. En tenslotte zal de aandacht uitgaan

Intonatie

naar de intonatie van etnisch gekleurd Nederlands – in dit geval zal het gaan over sprekers van het Saramaccaans, een van de talen van Suriname.

- **Service Infrastructure for Linguistics and Literary Studies (SILLi)**

Coördinatoren: prof.dr. H. Bennis, prof.dr. L. Boves (Radboud Universiteit), dr. K. van Dalen-Oskamp (Huygens Instituut), dr. P. Wittenburg (Max Planck, Nijmegen)

Financiering: aangevraagd bij NWO-groot

Looptijd: 2007 - 2012

Korte beschrijving:

De ontwikkeling van een landelijk, gedistribueerd netwerk voor taalkundig en letterkundig onderzoek. De beoogde infrastructuur bevat een grote hoeveelheid voorzieningen, zoals tekst/spraak corpora, lexicons, grammaticale beschrijvingen, psycholinguïstische data etc. Er wordt gebruik gemaakt van technieken die verwant zijn aan eGrid- en eScience-projecten. Binnen het project wordt tevens gewerkt aan een gedistribueerde database voor historische teksten voor taal- en letterkundig onderzoek.

SILLi

- **Stereotypering en de constructie van identiteiten; de inzet van cultuur en taal bij processen van in- en uitsluiting in een multi-etnische context**

Coördinatoren: dr. L. Cornips, dr. H. Dibbits (etnologie), dr. I. Stengs (etnologie), prof.dr. H. Bennis, prof.dr. N. Besnier (UVA), dr. M. Dorleijn (UVA), dr. J. Nortier (UU), dr. V. de Rooij (UVA), dr. H. van de Velde (UU)

Financiering: aangevraagd in het kader van NWO-thema Culturele Dynamiek / Smartmix

Looptijd: 2007-2012

Korte beschrijving (zie ook hoofdstuk 2):

In veel Europese landen wordt gesignaleerd dat bepaalde groepen jongeren zodanig uit het cultuur- en taalaanbod 'selecteren' dat zij zich, volgens het huidige politieke en maatschappelijke klimaat, op onwenselijke wijze tot de samenleving verhouden; in dit verband wordt wel gesproken van sociale, etnische en/of geografische segregatie. De onderzoeksvragen richten zich op hoe jongeren uit het scala van talige en culturele bronnen hun keuzes maken, hoe zij deze interpreteren en hoe vervolgens, in verschillende contexten, processen van in- en uitsluiting vorm geven aan groepsidentiteiten.

Identiteiten

4

- 4.1 Inleiding
- 4.2 DOCs
- 4.3 Organisatorische consequenties
- 4.4 Selectie van DOCs
- 4.5 DOC Nederlands Lied
- 4.6 DOC Nederlands Volksverhaal i.o.
- 4.7 Netwerk Naamkunde (DOC in oprichting)
- 4.8 Vernieuwing

Om er voor te zorgen dat continuïteit in de documentatie op een aantal terreinen is gewaarborgd, zullen er met ingang van 2006 een drietal centra voor documentatie – met daarop gebaseerd onderzoek – worden gerealiseerd. Het gaat om centra voor het Nederlandse Lied, het Nederlandse Volksverhaal en Naamkunde.

Inleiding

Het Meertens Instituut heeft zich de laatste jaren sterk ontwikkeld in de richting van wetenschappelijk onderzoek naar de diversiteit in Nederlandse taal en cultuur. Deze verandering, die geruime tijd geleden is ingezet, heeft er toe geleid dat de documentatie een minder centrale positie heeft gekregen. Dit is in lijn met de visie van de KNAW op de KNAW-instituten die dan ook vaak worden aangeduid als onderzoeksinstituten. Binnen het Meertens Instituut staat de documentatie in hoge mate in dienst van lopend onderzoek. Dat is een bewuste beleidskeuze geweest die duidelijk positieve gevolgen heeft gehad voor de positionering en de uitstraling van het instituut.

Aan de andere kant betekent dit dat die onderdelen van het instituut waarvoor geldt dat er van oudsher een sterke band bestaat tussen onderzoek en documentatie door deze ontwikkelingen enigszins kwetsbaar zijn geworden. Het gaat hier om onderdelen die beschikken over een grote hoeveelheid documentatie en over collecties die voortdurend dienen te worden bijgehouden. Voor een deel gaat het daarbij om documentatie die gerekend kan worden tot het cultureel erfgoed, zowel materieel als immaterieel. Dit geldt bijvoorbeeld voor de in het Meertens Instituut aanwezige verzamelingen op het gebied van het Nederlandse lied. Het is echter niet langer zonder meer vanzelfsprekend dat de documentatie op deze terreinen binnen het instituut wordt voortgezet, aangezien beslissingen hierover afhankelijk zijn geworden van beslissingen die liggen op het terrein van het wetenschappelijk onderzoek (hoofdstukken 2 en 3). Op een beperkt aantal terreinen zal de documentatie en het daarop gebaseerde onderzoek daarom de komende periode structureel beschermd worden door de instelling van *documentatie- en onderzoekscentra* (voortaan DOCS).

Documentatie in dienst van lopend onderzoek

Relatie tussen documentatie en onderzoek

Criteria

Het gaat daarbij niet om een willekeurig deel van de grote hoeveelheid databases waarover het instituut beschikt en het daarmee verbonden onderzoek, maar over die terreinen van documentatie en onderzoek die de volgende eigenschappen hebben:

- het gaat om een goed afgebakend terrein van documentatie en daarop gebaseerd onderzoek dat niet door een andere instelling wordt gedekt (*uniciteit*);
- het gaat om een vakgebied dat voldoende breed is om het bestaan van een DOC te rechtvaardigen, en voldoende smal om een coherent vakgebied te representeren (*omvang*);
- het DOC bekleedt op het betreffende terrein een erkende, centrale positie in Nederland, zowel qua documentatie als qua onderzoek; dit komt tot uiting in goede relaties met externe partijen (*centrale positie*);
- het betreft vakgebieden waarin de documentatie en het onderzoek een goede koppeling vertonen (*documentatie + onderzoek*);
- het gaat om documentatief materiaal waarvan het van wetenschappelijk en maatschappelijk belang is dat de informatie voor langere tijd behouden blijft (*conservering*);
- het gaat om vakgebieden waarvoor een grote wetenschappelijke en maatschappelijke belangstelling bestaat (*voorlichting*);
- het gaat om documentatie die voor een belangrijk deel digitaal beschikbaar is (*web-based*);
- de centra zijn internationaal zichtbaar en werken samen met vergelijkbare groepen in het buitenland (*internationale positie*);
- het gaat om vakgebieden die reeds langere tijd onderdeel zijn van de documentatie en het onderzoek binnen het Meertens Instituut (*continuïteit*).

In de komende periode (2006-2010) zal het Meertens Instituut zich inzetten om een aantal DOCs op te richten en met een tijdelijke extra subsidie van start te laten gaan. De bovengenoemde criteria kunnen gebruikt worden voor de selectie van terreinen waarop het oprichten van een DOC wenselijk zou zijn, en voor de evaluatie van DOCs na afloop van de subsidieperiode. Het instituut gaat er van uit dat het mogelijk moet zijn om een aantal centra binnen de komende vijf jaar te laten functioneren in overeenstemming met de bovenstaande criteria.

Organisatorische consequenties

De bovengenoemde criteria hebben een aantal consequenties voor de organisatie van DOCs binnen het Meertens Instituut. Hieronder puntsgewijs een lijst van organisatorische consequenties:

- een door het Meertens Instituut ondersteund DOC bestaat uit een groep mensen die zich richt op documentatie, onderzoek, digitalisering en voorlichting op het betreffende vakgebied;
- een DOC bestaat voor een deel uit personeel van het Meertens Instituut, maar ook uit deskundigen die elders werkzaam zijn, zoals medewerkers van universiteiten, externe documentatiecentra of onderzoeksinstellingen;
- een DOC is een vereniging van deskundigen op een bepaald vakgebied, maar geen zelfstandige organisatie waar deze deskundigen bij zijn aangesteld;
- werknemers van het Meertens Instituut die geheel of gedeeltelijk werkzaam zijn binnen het DOC blijven deel uitmaken van een onderzoeksgroep of de afdeling Algemene Zaken;
- een DOC bepaalt het eigen beleid; voor zover het om taken gaat die binnen het Meertens Instituut of door mensen in dienst van het Meertens Instituut worden uitgevoerd, behoeven deze taken de goedkeuring van de leiding van het instituut; onderzoekers dienen hun taken af te stemmen met de leider van de onderzoeksgroep waar zij toe behoren; anderen dienen hun taken in overleg met de directeur bedrijfsvoering in te vullen;
- een DOC overlegt jaarlijks een financieel en inhoudelijk jaarverslag aan de directie van het Meertens Instituut;
- bij voorkeur wordt het onderzoeksbeleid van het DOC onderdeel van het onderzoeksbeleid van een onderzoeksgroep aan het Meertens Instituut;
- een DOC heeft een hoofd; deze persoon is degene die overleg voert met de leiding van het instituut;
- het verdient aanbeveling dat een DOC beschikt over een adviesraad met daarin externe deskundigen;
- een groep die in aanmerking wil komen voor de status van DOC maar die nog niet aan de criteria voldoet, kan de status krijgen van 'DOC in oprichting'.

Organisatie

Selectie van DOCs

Een toepassing van de bovengenoemde criteria heeft ertoe geleid dat zich op dit moment drie eenheden binnen het Meertens Instituut hebben afgetekend

Lied, Volksverhaal en Namen

die in de gelegenheid zullen worden gesteld om een DOC op te zetten: de afdelingen Nederlands Lied, Nederlands Volksverhaal en Naamkunde. Deze drie groepen beschikken over een grote hoeveelheid autonome (dwz. niet-projectgebonden) documentatie en een lange traditie in het verzamelen, organiseren en digitaliseren van deze documentatie; zij verrichten in de huidige praktijk onderzoek op basis van deze documentatie. Voor het Nederlands Lied geldt dat deze groep zich olv. prof.dr. Louis Grijp inmiddels heeft ontwikkeld tot een eenheid die aan vrijwel alle genoemde criteria kan voldoen. Dat geldt nog niet voor Nederlands Volksverhaal (dr. T. Meder) en Naamkunde (dr. D. Gerritzen). Voor deze laatste twee groepen is voorlopig de status 'DOC in oprichting' een juistere kwalificatie. Extra inspanningen zijn nodig om deze groepen in de gelegenheid te stellen om zich te ontwikkelen tot volwaardige DOCs.

Andere eenheden

Het is niet de bedoeling dat andere eenheden binnen het Meertens Instituut worden uitgesloten van een eventuele status van DOC, maar op dit moment zijn dit de drie eenheden die zich onderscheiden door een unieke positie in Nederland, een lange traditie, een grote hoeveelheid documentatie, een koppeling van documentatie en onderzoek, digitale databases die beschikbaar zijn via de website en een grote belangstelling van het publiek. Hieronder wordt deze keuze kort toegelicht.

4.5

DOC Nederlands Lied

Digitalisering

Er zijn in het laatste decennium veel activiteiten geweest rond de digitalisering van Nederlandse liederen. Verscheidene instellingen participeerden in grote projecten als het Repertorium van het Nederlandse lied tot 1600, de Zuid-Nederlandse Liederbank, Straatliederen, Theaterliedjes en Digitalisering Nederlands Volksliedarchief, zoals de Koninklijke Bibliotheek, de Universiteit Antwerpen, het Theater Instituut Nederland en het Meertens Instituut. De databanken en digitale verzamelingen waarin ze resulteerden, zijn voor een belangrijk deel aan elkaar gekoppeld. Gezamenlijk weerspiegelen ze een waardevol stuk van het collectieve geheugen van Nederland.

Web-based DOC

Om nieuwe projecten te starten en te begeleiden, maar ook om reeds gedigitaliseerde bestanden te onderhouden, te actualiseren en aan elkaar te koppelen, is een kern van ervaren specialisten noodzakelijk, die in een adequate institutionele omgeving hun werk kunnen doen: een DOC voor het Nederlandse lied. Zo'n centrum heeft een langere adem en een bredere scope dan afzonderlijke digitaliseringsprojecten. Aangezien het Meertens Instituut op dit

moment de enige instelling is waarin onderzoek, documentatie, digitalisering en voorlichting op het gebied van het Nederlandse lied aan elkaar gekoppeld zijn, is het Meertens Instituut de plaats waar een web-based DOC zal worden gerealiseerd.

Het DOC Nederlands lied heeft als belangrijkste taken:

- het onderhouden en actualiseren van bestaande bestanden;
- het aanvragen, opstarten, begeleiden van nieuwe projecten;
- het doen van onderzoek;
- het verstrekken van informatie aan het publiek.

Om te komen tot een volwaardig centrum is een extra impuls in documentatie en onderzoek op dit terrein noodzakelijk, en dan met name voor gebieden die nog niet zijn opgenomen in de Liederbank. Dit geldt voor documentatie en onderzoek op het terrein van de aanwezige, maar nog niet gedigitaliseerde en onderzochte collectie liedboeken of aan onderzoek en ontsluiting van traditionele liedrepertoires als kinderliederen, sinterklaas-, kerst- en kampeerliedjes of van muzikale repertoires van nieuwe Nederlanders. In de komende periode zal met behulp van een tijdelijke subsidie aan deze onderwerpen extra aandacht worden besteed.

Taken

DOC Nederlands Volksverhaal i.o.

Een van de oudste disciplines binnen wat thans de etnologie heet, is de documentatie van en het onderzoek naar de mondelinge overlevering van het volksverhaal. In Nederland is het wat betreft het volksverhaalonderzoek vaak hollen of stilstaan geweest: periodes van intensief veldwerk en onderzoek werden afgewisseld door momenten van wetenschappelijke inertie. Anders dan in andere landen heeft het volksverhaalonderzoek nauwelijks tot geen universitaire inbedding gekregen, maar heeft het zich gaandeweg beperkt tot initiatieven vanuit het Meertens Instituut. Daardoor zal het Meertens Instituut zich op dit terrein de komende periode profileren als hoeder van het immateriële culturele erfgoed en het collectieve geheugen van Nederland.

Sinds 1994 is er op het Meertens Instituut gewerkt aan een Nederlandse Volksverhalenbank, een digitale database met traditionele en moderne volksverhalen zoals sprookjes, fabels, sagen, legenden, raadsels, moppen en Broodje Aap-verhalen. Inmiddels bevat de database ruim 32.000 volksverhalen en de bijbehorende context-informatie (verteller, plaats van vertellen, datering etc.). Na tien jaar opbouw van de Nederlandse Volksverhalenbank werd besloten

Mondelinge overlevering

Volksverhalenbank

om de database om te vormen tot een webversie, raadpleegbaar op internet. Op 1 juni 2004 is de bank online gegaan.

Taken

Het Meertens Instituut heeft het voortouw genomen bij het oprichten van een DOC Nederlands Volksverhaal. Het centrum zal in 2006 van start gaan en heeft als belangrijkste taken:

- onderhoud van de huidige Nederlandse Volksverhalenbank;
- substantiële invoer van nieuw verhaalmateriaal, zowel historisch als contemporain;
- het aanvragen, opstarten, begeleiden van nieuwe projecten;
- contacten leggen en onderhouden met buitenlandse partijen op het terrein van de documentatie en het onderzoek naar volksverhalen;
- onderzoek naar volksverhalen en vertelcultuur in Nederland;
- stimuleren van interdisciplinair volksverhaalonderzoek;
- beantwoorden van publieksvragen.

Op een aantal punten is het nog niet zover dat er sprake is van een DOC dat aan de genoemde criteria voldoet. Zo is er nog onvoldoende sprake van een landelijk centrum met een georganiseerde groep experts vanuit diverse instellingen (centrale positie), is de internationale oriëntatie nog onvoldoende uitgewerkt, zijn er geen extern gefinancierde projecten en is het onderhoud en de invoer van de verhalenbank niet structureel georganiseerd. Om de betrokken groep een kans te geven zich in de gewenste richting te ontwikkelen heeft het Meertens Instituut voor de komende periode extra middelen toegezegd.

Extra ondersteuning

Een extra impuls is vooral nodig bij de invoer van materiaal om de verhalenbank uit te breiden op gebieden waarvoor op dit moment weinig materiaal is opgenomen. Het gaat hierbij om vooral om de invoer van historisch materiaal, zoals Middelnederlandse teksten, kluchtboekjes en materiaal uit almanakken uit de 16e t/m de 18e eeuw, eventueel in samenwerking met de DBNL. Met de toegekende ondersteuning zal er de komende periode gewerkt worden aan de uitbreiding van de Nederlandse Volksverhalenbank.

Netwerk Naamkunde (DOC in oprichting)

Namen

Namen zijn onmisbaar in de communicatie en vormen een centraal onderdeel in administratieve systemen. We hebben ze nodig om een unieke verwijzing tot stand te brengen. Ze vormen een bijzonder onderdeel van de taal want het zijn woorden die zich in veel opzichten anders gedragen dan 'gewone' zelfstandig naamwoorden. Naast grammaticale kenmerken is vooral de rol van de

betekenis intrigerend. Belangrijk zijn ook de buitentalige aspecten van namen, zoals culturele, historische, psychologische, sociologische, geografische en juridische aspecten. Vanuit een meer etnologisch perspectief zijn namen sterk verbonden met identiteit, zowel op individueel als op maatschappelijk niveau. Al deze kenmerken maken eigennamen tot een ideaal onderzoeksobject (zie ook par. 3.7). Ook verbaast het niet dat er bij het grote publiek veel belangstelling is voor namen.

In contrast met de onderzoeksmogelijkheden en het maatschappelijk belang van namen staat de academische inbedding van het vakgebied naamkunde. Aan universiteiten heeft het in Nederland niet langer een structurele positie en ook in Vlaanderen is de naamkunde slechts marginaal aanwezig in de universitaire instellingen. Wel wordt aan het Meertens Instituut en aan de Fryske Akademy (beide onderdeel van de KNAW) geïnvesteerd in naamkunde. Daarnaast zijn er verspreide individuele onderzoekers die uit persoonlijke belangstelling of in het kader van een project aandacht hebben voor naamkundige onderwerpen.

In 2006 is het Nederlands-Vlaamse Netwerk Naamkunde opgericht. Het Netwerk Naamkunde heeft tot doel een samenbindend, coördinerend en stimulerend centrum te zijn voor de naamkunde. Het beoogt daartoe afspraken te maken met geïnteresseerde instituten, instellingen en onderzoekers. Het netwerk moet bekend worden als het centrum waar onderzoekers, het publiek, overheid, instellingen en media terecht kunnen voor vragen op naamkundig terrein.

Het Netwerk heeft als belangrijkste taken:

- het beheren en verrijken van bestaande (digitale) naamsbestanden;
- verwerven van nieuwe (digitale) naamsbestanden;
- invoer van nieuwe gegevens;
- het aanvragen, opstarten, begeleiden van nieuwe projecten;
- naamkundig onderzoek;
- voorlichting en advies;
- verantwoordelijkheid voor het tijdschrift *Naamkunde*.

Op een aantal punten is het nog niet zover dat er sprake is van een volwaardig DOC dat aan alle eisen voldoet. Zo is er nog onvoldoende sprake van een landelijk centrum met een georganiseerde groep experts vanuit diverse instellingen, is de internationale oriëntatie onvoldoende uitgewerkt, zowel qua organisatie als qua onderzoek, en is de documentatie niet op alle onderdelen structureel georganiseerd (vooral bij toponiemen). Om de betrokken groep een kans te geven zich in de gewenste richting te ontwikkelen, heeft het Meer-

Academische inbedding

Nederlands-Vlaams Netwerk

Taken

tens Instituut een tijdelijke subsidie toegekend aan het Netwerk Naamkunde, dat voorlopig de status heeft van DOC in oprichting.

Extra ondersteuning

Met behulp van deze subsidie zal er de komende periode naar gestreefd worden om de omvangrijke collectie veldnamen digitaal ter beschikking te stellen. Op dit gebied is recent reeds een pilot uitgevoerd die veelbelovende resultaten heeft opgeleverd. Ook op technisch en organisatorisch gebied zijn investeringen voorzien om daarmee te komen tot een volwaardig DOC.

4.8

Organisatorische en inhoudelijke vernieuwing

Vernieuwing

De instelling van een drietal DOCs – DOC Nederlands Lied, DOCio Nederlands Volksverhaal en Netwerk Naamkunde – betreft zowel een organisatorische als een inhoudelijke vernieuwing van de documentatie en het onderzoek van het Meertens Instituut. Organisatorisch ontstaan er drie groepen die hun taken onderbrengen in een DOC en daarmee de ruimte krijgen om eigen beleid te ontwikkelen. Door contacten met documentalisten en onderzoekers buiten het Meertens Instituut (die vaak ook deel zullen uitmaken van het DOC) ontstaat er een nationaal documentatie- en onderzoekscentrum op de genoemde terreinen. Dit zal zonder twijfel een impuls geven aan de activiteiten op deze terreinen, bijvoorbeeld ten aanzien van het aanvragen van externe middelen (NWO etc.) voor onderzoeksprojecten op deze vakgebieden. Daarnaast leidt het tot de zeer gewenste continuïteit in documentatie (erfgoed) en tot het uitbreiden van de bestaande collecties. De koppeling met onderzoek is hierbij noodzakelijk aangezien het gaat om documentatie die gericht is op wetenschappelijk onderzoek. Vernieuwing betreft ook de uitbreiding van de documentatie naar terreinen die nu nog niet of onvoldoende zijn opgenomen in de bestaande digitale databases (bijv. kinderliederen, historische volksverhalen en toponiemen). In 2010 zullen de DOCs geëvalueerd worden om te bepalen of de in 2006 ingezette operatie het gewenste effect heeft opgeleverd.

5

- 5.1 Inleiding
- 5.2 Documentatie en erfgoed
- 5.3 Documentatie en onderzoek
- 5.4 ICT
  - 5.4.1 Helpdesk, netwerk- en systeembeheer
  - 5.4.2 Technische ontwikkeling
  - 5.4.3 Audio digitalisering
- 5.5 Bibliotheek en archief

Het verzamelen van gegevens over taalvariatie en volkscultuur in Nederland behoort vanaf 1930 tot de kerntaken van het instituut. Een van de belangrijke instrumenten daarbij was en is de vragenlijst, waarmee veel documentatie is verzameld over aspecten van de Nederlandse taal en cultuur. De afgelopen vijftien jaar heeft het instituut ook naast de vragenlijsten een grote hoeveelheid gegevens verworven, zowel door het bijeenbrengen van relevante literatuur in de bibliotheek als door de unieke collecties die het instituut bezit. Deze collecties moeten worden onderhouden, geconserveerd en voor het onderzoek beschikbaar worden gesteld en gehouden. Een belangrijke rol speelt daarbij de digitalisering die het mogelijk maakt om de bestaande gegevens via elektronische weg te ontsluiten en via het web beschikbaar te stellen.

Inleiding

Een belangrijk aspect van de doelstelling van het Meertens Instituut is de aanwezigheid en beschikbaarheid van adequate gegevens voor onderzoek op het gebied van de variatielinguïstiek en de Nederlandse etnologie. Van oudsher is deze documentatieve taak beschouwd als een centrale taak van het instituut. In de eerste decennia van het instituut lag op dit aspect zelfs de nadruk. De enorme hoeveelheid vakliteratuur en gegevensbestanden die binnen het instituut aanwezig zijn, getuigen ervan dat deze taak altijd serieus ter hand genomen is. De hedendaagse onderzoeker kan profiteren van het rijke materiaal dat over een periode van ruim vijftien jaar bijeengebracht is.

Voor succesvol onderzoek op het terrein van de taalvariatie bijvoorbeeld is het een voorwaarde dat de gegevens waarin deze variatie zich manifesteert in kaart gebracht zijn. Dit vereist het verzamelen van gegevens, het opslaan van deze gegevens in een elektronische databank, het verrijken van de gegevens via transcriptie en annotatie, het toegankelijk maken van deze gegevens via een gebruiksvriendelijke website, bij voorkeur ook het leggen van een koppeling met andere digitale databases op het zelfde terrein of op verwante onderzoeksterreinen, en tenslotte, het zorgen voor de conservering van het digitale materiaal.

Om dit stadium te bereiken is het inmiddels gebruikelijk om gegevens van lopend taalkundig onderzoek direct onder te brengen in databases die worden ontwikkeld door de afdeling Technische Ontwikkeling (zie par. 5.4.2). Voor transcriptie en annotatie wordt gebruik gemaakt van geavanceerde systemen (o.a.

Documentatieve taak

Eisen aan documentatie

Taalkundige databases

PRAAT), terwijl de website een steeds groter deel van de onderzoeksgegevens beschikbaar maakt voor onderzoekers van buiten af. Voor een koppeling met andere gegevensbestanden is het plan om in de komende periode via een externe subsidie (NWO-groot) een nationaal platform te realiseren voor taalkundig onderzoek (SILLi; Service Infrastructure for Linguistic and Literary studies), terwijl het de bedoeling is om de conservering te realiseren in overleg met het nieuwe NWO/KNAW-instituut DANS (Data Archiving and Networked Services).

Etnologische databases

Ook voor het etnologisch onderzoek worden vergelijkbare eisen gesteld aan het verzamelde materiaal. Zo wordt bijvoorbeeld de uitgebreide Liederensbank voorzien van een aantal complexe zoekmachines (bijvoorbeeld Witchcraft, par. 2.7) en zal er de komende periode gewerkt worden aan een goed systeem voor de opslag en het beschikbaar stellen van audiovisueel materiaal via de website. Ook hier zal er overleg zijn met DANS voor de archivering van digitaal materiaal.

Digitalisering en verrijking

Een probleem ten aanzien van de documentatie betreft de digitalisering en verrijking van materiaal dat op dit moment nog niet gedigitaliseerd is. De enorme hoeveelheid papieren data waar het instituut over beschikt, is een unieke, maar uiterst kwetsbare bron van informatie. Zowel voor de beschikbaarheid als voor de conservering van deze gegevens is het noodzakelijk dat er in de komende periode middelen worden gevonden om tot digitalisering te kunnen overgaan. Dat is echter een opgave die verre van eenvoudig is.

Bibliotheek

Behalve over collecties met uniek onderzoeksmateriaal beschikt het instituut ook over een goed georganiseerde en uitgebreide bibliotheek op het terrein van de onderzoeksgebieden. Deze bibliotheek vormt een belangrijke ondersteuning voor het onderzoek.

5.2

Documentatie en erfgoed

Meertens Instituut als erfgoedinstelling

Het Meertens Instituut documenteert en onderzoekt aspecten van het nationale culturele erfgoed en is derhalve ook zelf een erfgoedinstelling die beschikt over materieel en vooral immaterieel erfgoed. De collecties die in de komende periode zullen worden ondergebracht bij de DOCS (hoofdstuk 4) behoren hier onder andere toe. Voorbeelden zijn de collectie volksverhalen die zijn ondergebracht in de Nederlandse Volksverhalenbank en de collectie volksliederen onder de naam 'Onder de Groene Linde'. Het is van groot belang dat de bijeengebrachte collecties – voor zover het gaat om unieke collecties

die tot het cultureel erfgoed gerekend kunnen worden – zorgvuldig worden bewaard en voor het onderzoek geschikt worden gemaakt.

Documentatie en onderzoek

Tegenwoordig is het zo dat het onderzoek vereist dat collecties digitaal beschikbaar zijn en bij voorkeur toegankelijk zijn via het internet. Een deel van de collecties is de afgelopen vijf jaar reeds via de Meertens website beschikbaar gekomen, zoals blijkt uit de volgende lijst van digitaal raadpleegbare databases:

Naamkunde

- Familienamen
- Voornamen
- Namen CBR 1947
- Namen en Naamkunde in Nederland (NNN)
- Repertorium van eigennamen

Nederlandse etnologie

- Bedevaartplaatsen
- Feesten
- Volksverhalenbank
- Inboedels

Variatielinguïstiek

- Sprekende kaart
- MAND-database
- PLAND
- DynaSAND

Dit is echter slechts een relatief gering deel van de in het instituut aanwezige documentatie. Een deel van de omvangrijke verzameling oudere vragenlijsten is, via images of door datatypistes ingevoerd, inmiddels digitaal beschikbaar, maar nog niet via de website toegankelijk. Dit geldt ook voor enkele andere collecties. Zo is de audiocollectie van het instituut voor een substantieel deel digitaal beschikbaar via CD, maar niet of nauwelijks ontsloten (transcriptie en annotatie) of via de website toegankelijk. Een belangrijk deel van de collecties (zoals bijvoorbeeld het Volkskundig Trefwoorden Bestand) is echter uitsluitend beschikbaar op papier. Vanwege de soms slechte staat van deze collecties is het vanuit het oogpunt van conservering allereerst noodzakelijk om initiatieven

Databases op de website

Overige collecties

te ontwikkelen om dit materiaal te digitaliseren. Hoewel het moeilijk is om de middelen te vinden om papieren collecties te digitaliseren, zal er in de komende periode wederom getracht worden om delen van het unieke materiaal voor het nageslacht te bewaren.

Nieuwe collecties

Voor nieuwe collecties geldt dat ze vaak langs digitale weg tot stand komen. Zo worden audiocollecties (bijv. op het terrein van dialecten, regiolecten, etnolecten of straattaal) met een digitale recorder geregistreerd en vervolgens digitaal bewaard op CD. Ook voor collecties op het terrein van visuele cultuur (foto, video) geldt dat ze langs digitale weg kunnen worden gemaakt en bewaard. Het is de bedoeling om in de komende periode volledig over te stappen op collecties die langs digitale weg bijeen worden gebracht.

Verrijking

Echter, het feit dat een collectie digitaal beschikbaar is, betekent geenszins dat deze collectie ook bruikbaar is voor onderzoek. Een audio-file is voor onderzoek uitsluitend bruikbaar als het materiaal verrijkt is. Taalmateriaal moet worden getranscribeerd (geluid naar tekst) en vervolgens worden verrijkt, bijvoorbeeld via woordsoort-tagging. Hoewel de mogelijkheden toenemen om dit soort verrijking ten dele automatisch te doen, blijft het een zeer omvangrijke en dus kostbare taak. Er zal geprobeerd worden om via projecten delen van het digitale materiaal geschikt te maken voor ontsluiting.

Diachrone corpora

De inhoudelijke reorganisatie van het taalkundig onderzoek die besproken is in hoofdstuk 3 heeft ook gevolgen voor de documentatie. Uitbreiding van het onderzoek met diachrone taalvariatie kan alleen plaats vinden op basis van corpora van historisch taalmateriaal. Een deel van het materiaal is in verschillende vormen en bij verschillende instanties digitaal beschikbaar. Het aan te vragen SILLi-project (zie ook par. 3.7) heeft onder meer als doelstelling om een voor taalkundig onderzoek geschikt corpus van ouder taalmateriaal op een uniforme manier toegankelijk te maken.

Meertens Panel

Voor de vragenlijsten geldt dat er in de komende periode zal worden overgestapt op internet-enquêtes. Jaarlijks worden nu twee vragenlijsten naar een vaste groep informanten in het land en Vlaams België gestuurd. Om de antwoorden digitaal beschikbaar te stellen is veel handwerk nodig (datatypisten). Sinds 1995 wordt de jaarlijkse aanwas in de computer ingevoerd. Momenteel worden de mogelijkheden onderzocht en getest om het vragenlijstensysteem te automatiseren en te reorganiseren. Doel daarbij is om de thans gebruikte papieren vragenlijsten (op den duur) te vervangen door een online enquête-systeem. Sinds juli 2006 is het Meertens Panel (met het Meertens Forum voor discussie) in experimentele vorm te vinden op de website van het instituut en het is de bedoeling om de traditionele vragenlijst geleidelijk te vervangen door

dit panel. Wat de organisatorische aspecten van deze ontwikkeling betreft dienen drie zaken structureel geregeld te worden: bewaking van de administratie, feedback richting respondenten en bewaking van de toegang tot persoonsgegevens (privacy).

ICT

De ICT-taken op het instituut zijn verdeeld over twee onderafdelingen: Helpdesk, netwerk- en systeembeheer en Technische Ontwikkeling.

Helpdesk, netwerk- en systeembeheer

De afdeling Helpdesk, netwerk- en systeembeheer verzorgt de aanschaf en het onderhoud van de digitale werkomgeving en de ondersteuning bij het gebruik daarvan. Voor de afdeling kan een aantal doelstellingen worden geformuleerd die van evident belang zijn in de komende jaren: veiligheid van bestanden en netwerk, adequate ondersteuning van medewerkers en een innovatieve, digitale werkomgeving. Het uiteindelijke doel is dat de afdeling er voor zorgt dat het instituut beschikt over een moderne en voor specifieke onderzoeksdoel-einden innovatieve, digitale omgeving en dat de gebruikers op een veilige en klantvriendelijke manier ondersteund worden.

Digitale werkomgeving en ondersteuning

De betrokkenheid bij het universitair onderwijs neemt toe en daarmee het aantal promovendi en stageplaatsen op het instituut. De verwachting is dat dit ook zal leiden tot een dynamischer vraag naar ICT-voorzieningen, vooral ten aanzien van de beschikbare software.

Promovendi en stagiairs

De hoeveelheid formatie voor systeembeheer/helpdesk is sterk afhankelijk van de taken die er liggen voor deze afdeling. Als de helpdesk gebruikerstrainingen in de verschillende applicaties moet verzorgen, kost dat meer tijd dan als alleen de systemen overeind gehouden moeten worden. Op dit moment is er weinig ruimte voor uitgebreide gebruikersondersteuning. Het zou echter zinvol zijn om meer aandacht te besteden aan deze ondersteuning. Dit om het voor de organisatie als geheel mogelijk te maken door te groeien in het gebruik van ICT, onder het motto "optimaal gebruikmaken van bestaande technologieën".

Optimaal gebruikmaken van technologie

Samenwerking

In het algemeen moet worden opgemerkt dat de afdeling kwetsbaar is door een beperkte formatie. Er werd met het NIWI samengewerkt om deze kwetsbaarheid te verminderen. Helaas behoort deze samenwerking door het opheffen van het NIWI tot het verleden. In de komende periode zal worden onderzocht in hoeverre het mogelijk is taken uit te besteden zoals het beheer van de servers – bijvoorbeeld bij de nieuwe centrale KNAW-afdeling I&A – en op welke manieren de gebruikersondersteuning kan worden geïntensiveerd.

5.4.2

Technische ontwikkeling

Projectgerelateerde databases

De afdeling Technische Ontwikkeling (TO) heeft tot doel om op basis van bestaande systemen (open source) toepassingen te ontwerpen die geschikt zijn voor gebruik door onderzoekers. De afdeling ontwikkelt programmatuur en begeleidt medewerkers in het gebruik hiervan. De belangrijkste werkzaamheid is het opzetten van projectgerelateerde databases. TO vervult in de eerste plaats een ondersteunende rol, maar bewaakt ook de digitale duurzaamheid van zowel de gemaakte programmatuur als de inhoud van databases. Specifiek voor het Meertens Instituut is het ontwikkelen van hulpmiddelen voor cartografie, multimedia en het taggen van taal.

Nieuwe technieken

De afdeling TO zal de komende periode op actieve wijze aansluiting zoeken bij nationale en internationale initiatieven en ontwikkelingen. De afdeling is zelf geen ICT-onderzoeksafdeling, maar staat vooraan om nieuwe technieken, die ontwikkeld zijn door anderen, te onderzoeken op bruikbaarheid en waar mogelijk toe te passen.

Externe financiering

Gelet op de plannen van de onderzoeksgroepen Nederlandse etnologie en Variatielinguïstiek en de drie DOCS, zal het beroep dat gedaan wordt op Technische Ontwikkeling groeien. De mate waarin ondersteuning geboden kan worden zal daarom sterker afhankelijk worden van externe financiering. Het gebeurt steeds vaker dat een ontwikkelaar wordt gevraagd ontwikkeltaken te verrichten ten behoeve van een extern gefinancierd project, of dat formatie voor technische ontwikkeling wordt toegekend aan een project in de vorm van matching. Het spreekt voor zich dat dit niet ongelimiteerd kan gebeuren. Het is derhalve noodzakelijk dat nieuwe projecten geld meebrengen voor applicatie-ontwikkeling. Onderzoekers die een onderzoeksaanvraag indienen bij NWO worden geacht ICT-ondersteuning en -beheer mede te laten financieren, evenals hardware en bijzondere software. Onderzoekers die verzuimen ICT te laten meefinancieren bij externe projecten lopen het risico geen of niet tijdig

ondersteuning te krijgen. Om dit te voorkomen is het van belang dat de afdeling TO in een vroeg stadium betrokken wordt bij / geraadpleegd wordt over onderzoeks-aanvragen.

Een andere taak van Technische Ontwikkeling is om over de grens van projecten heen te kijken en de digitale duurzaamheid (waaronder archivering van digitaal materiaal) te bewaken. Hieronder valt ook de te verwachten stroom van databankgerelateerd audiovisueel materiaal.

Audio digitalisering

De afdeling audio is verantwoordelijk voor digitalisering, archivering en onderhoud van de geluidsdragers die behoren tot de collecties van het Meertens Instituut. Doelstellingen voor de komende periode zijn: verder onderhouden, digitaliseren en archiveren van de geluidsdragers van het instituut; verdere uitbreiding van de studio's voor digitalisering en montage van consumenten-video; audioarchief veilig stellen voor gebruik in de toekomst; de studio's verder uitdragen als expertisecentrum; en het technische niveau verder verhogen.

Om deze doelstellingen te halen is het noodzakelijk ontwikkelingen op het gebied te volgen en te blijven zoeken naar verbeteringen in randapparatuur en hard- en software. Er zal aansluiting gezocht worden bij nationale en internationale organisaties. Daarnaast moet er nu al gedacht worden aan migratie naar een nieuwe digitale drager. Bij het onderhoud (opnieuw analyseren) van het geluidsarchief zullen dragers vervangen moeten worden, met andere woorden het onderhouden van een digitaal archief blijft aandacht vragen en geld kosten.

Bibliotheek en archief

De bibliotheek van het instituut bestaat sinds 1934 en geeft een beeld van het gemeenschappelijke bronnenmateriaal en de vakliteratuur voor de onderzoeksgebieden door de jaren heen. Het is de bedoeling dat de bibliotheek een representatief en zo volledig mogelijk beeld geeft van het onderzoek op het gebied van Nederlandse etnologie en variatielinguïstiek. Het is ook een

Digitale duurzaamheid

5.4.3

Audiocollectie

Nieuwe ontwikkelingen

5.5

Specialisatie

verantwoordelijkheid van het instituut om de bestaande bibliotheek op peil te houden, temeer daar er buiten het instituut op geen enkele plaats een dergelijke gespecialiseerde bibliotheek bestaat. Om deze reden is in 2004 een omvangrijke collectie boeken overgenomen van het Nederlands Openlucht Museum Amhem.

Onderhoud en beheer

De bibliotheek is een onderzoeksbibliotheek: het materiaal moet voor onderzoekers – ook onderzoekers van buiten – beschikbaar zijn en er wordt daarom niet aan mensen buiten het instituut uitgeleend. De aanschaf van boeken en tijdschriften gebeurt op verzoek van de vakreferenten van de onderzoeksgroepen. Er kan veel gedaan worden aan onderhoud en beheer, maar er is een factor waar het instituut geen greep op heeft: de bewaaromstandigheden in de “koepel”. Zolang de binnentemperatuur met de buitentemperatuur meeschommelt, kan er geen sprake zijn van een optimaal beheer van de collectie.

Catalogus

In de komende periode zal in overleg met de KNAW en in samenwerking met andere KNAW-instituten de catalogus van de bibliotheek ondergebracht worden in een extern toegankelijk, gestandaardiseerd elektronisch systeem. Vooral de financiële consequenties hebben tot nu toe een opname in het PICA-systeem in de weg gestaan.

Archief

Het archief van het instituut is recent (2005) geheel georganiseerd en verkeert in uitstekende staat. In de komende periode moet er een beslissing genomen worden in het kader van de archiefplicht aangezien een belangrijk deel van de correspondentie wordt gevormd door email. Er dient een afspraak gemaakt te worden hoe dat bewaard en aan het archief overgedragen wordt.

Repository

Daarnaast zal de wetenschappelijke productie van de onderzoekers van het instituut worden ondergebracht in een archief, een zogenaamd *repository*, dat op dit moment door de KNAW wordt ontwikkeld. Dit repository zal gekoppeld worden aan een systeem waar onderzoeksinformatie voor jaarverslagen, persoonlijke publicatielijsten en fact sheets in wordt opgenomen. Ook dit systeem – METIS – is op dit moment in ontwikkeling.

Tekst:

Hans Bennis et al.

Fotografie:

Rosa Verhoeve (voorblad,
pag. 6, 22, 40, 62, 72

Ineke Meijer (achterblad)

Vormgeving:

Kees van Veenendaal

Opmaak:

Ineke Meijer

Druk:

VTC Hoofddorp

Papier:

Consort Royal Satin

Promail plus respect

Uitgave van het
Meertens Instituut
2006

ONDERZOEK EN DOCUMENTATIE VAN
NEDERLANDSE TAAL EN CULTUUR

BEZOEKADRES

Joan Muyskenweg 25
1096 CJ Amsterdam

POSTADRES

Postbus 94264
1090 GG Amsterdam

TELEFOON

++ 31 (0)20 462 85 00

FAX

++ 31 (0)20 462 85 55

E-MAIL

meertens@meertens.knaw.nl

INTERNET

www.meertens.knaw.nl

Het Meertens Instituut is
een onderzoeksinstituut van
de Koninklijke Nederlandse
Akademie van Wetenschappen